

Barns risiko for nedsatt velvære etter foreldrenes skilsmisse: Kan den forklares nærmere ut fra andre faktorer enn skilsmissen i seg selv?

Sissel Aspenes

Hovedoppgave profesjonsstudiet i psykologi
Institutt for psykologi, Det Samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø,
Høst 2007

Innholdsfortegnelse

Forord	5
Sammendrag	7
Innledning	9
Problemstillinger	11
Litteratursøk	12
Kort historikk	13
Litt om metoder i forskning på konsekvenser på skilsmisse	14
Teoretiske betraktninger	15
Sentrale forskningsfunn	17
Stressorers innvirkning	21
<i>Generelt</i>	21
<i>Nedgang i støtte og effektiv kontroll fra foreldre</i>	22
<i>Tap av kontakt med den ene forelderen</i>	28
<i>Konfliktnivå mellom foreldre</i>	33
<i>Økonomiske begrensninger</i>	43
<i>Andre stressende skilsmisserelaterte hendelser</i>	46
Oppsummering og konklusjon	47
Referanser	51

Forord

Man hører til stadig om par som tenker ta ut skilsmisse eller flytte fra hverandre. Et vanlig spørsmål som da dukker opp er hvordan deres barn kan komme til å reagere på denne avgjørelsen. Jeg ble nysgjerrig på hva forskning hadde kommet frem til med hensyn på barns risiko for problemer etter foreldrenes skilsmisse, og bestemte meg for å undersøke dette nærmere. Jeg ønsket spesielt å finne ut om skilsmisse i alle tilfeller behøver å være en trussel i barnas liv. Ideen til et slik prosjekt ble brakt videre til min veileder som straks fattet interesse og ga meg verdifulle innspill hvordan en slik problemstilling kunne spesifiseres samt tips om struktur i oppgaven.

Det er håp at denne oppgaven kan komme til nytte for de som arbeider med skilsmissebarn, men også for deres foreldre. Kanskje kan denne oversikten gi inspirasjon til å reflektere over hvor mangfoldig en skilsmissesituasjon kan være, men også gi innsikt i hvilke elementer som kan være forbundet med risiko for nedsatt velvære hos skilsmissebarn.

Jeg vil gjerne takke min veileder Jørgen Sundby for hans engasjement og de råd han bidro med underveis i arbeidet. Jeg ønsker også å rekke en stor takk til mine egne tre barn som har vist tålmodighet for at mamma ikke har vært særlig tilgjengelig mens arbeidet sto på.

Tromsø, oktober 2007

Sissel Aspenes

Barns risiko for å få nedsatt velvære etter foreldrenes skilsmisse: Kan den forklares nærmere ut fra andre faktorer enn skilsmissen i seg selv?

**Hovedoppgave av Sissel Aspenes,
Profesjonsstudiet i psykologi
Institutt for psykologi, Det Samfunnsvitenskapelige Fakultet
Universitetet i Tromsø
Høst 2007**

Veileder, Jørgen Sundby,
Psykologspesialist, Institutt for psykologi
Universitetet i Tromsø

Sammendrag

Forskningsresultater tyder på at rundt 20-25 % av skilsmissebarn risikerer å oppleve langsiktige problemer på psykologiske, atferdsmessige og sosiale områder. Målet her har vært å avklare relevansen for å nyansere skilsmissen i seg selv som årsak til denne risikoen, da gjennom å presentere relevant teori og empiri i forhold til andre mulige forklaringer. Det konkluderes med at skilsmissen som enkeltfaktor er for snever til å kunne forklare variasjonen i de problemene barn risikerer etter foreldrenes brudd. Derimot vil en rekke faktorer som kan ha vært tilstede både før, under og etter skilsmissen kunne gi en mer nyansert beskrivelse på barnas risiko. Her er følgende faktorer diskutert: a) Nedsatt evne hos foreldre til å gi emosjonell støtte og kontroll, b) Tap av kontakt med den ene forelder, c) Konfliktnivå mellom foreldre, d) Økonomiske begrensninger og e) Andre stressende skilsmisserelaterte hendelser. Alle bidrar i forskjellig grad, og spesielt er konfliktnivå utslagsgivende.

Innledning

Det har vært et økende antall barn som opplever at deres foreldre velger å ta ut skilsmisse. I femårsperioden fra 1999 til 2004 gjaldt det hvert år ca 11.000 norske barn under 18 år. Om man tar med antall brudd mellom samboende foreldre, anslås det at bortimot 25.000 barn årlig opplever en slik forandring i livet. Ved årsskiftet 2005/2006 bodde ca 808.000 barn mellom 0-17 år sammen med begge sine foreldre, mens 274.000 barn bodde sammen med bare én forelder som i 85 % av tilfellene var mor. Rundt en tredjedel av disse har også en stemor eller stefar (Statistisk sentralbyrå, 2006).

Som tallene viser er det mange barn som vokser opp uten å ha begge sine biologiske foreldre under samme tak. Det bør være grunn til å anta at flere bekymrer seg for barnas evne til å tilpasse seg en ny livssituasjon etter foreldrenes brudd. Imidlertid kan en skilsmisse variere fra par til par, slik at barna møter ulike omstendigheter de skal tilpasse seg til.

Det er etablert rimelig enighet blant forskere at skilsmissebarn har en større risiko for å få problemer på psykologiske, atferdsmessige og sosiale områder i forhold til barn fra intakte familier, (se blant andre Amato og Keith, 1991a; Amato og Keith 1991b; Brevik og Olweus, 2006; Moxnes, 2003; Størksen, Røysamb, Moum og Tambs (2005); Wallerstein og Lewis, 2004). Slike resultater gir grunn til bekymring, men forskere har kommet til forskjellige konklusjoner med hensyn på mulige årsaker til, samt størrelsen på denne risikoen. I noen tilfeller hevdes det at skilsmisse i seg selv øker sannsynlighet for problemer hos barn (Wallerstein og Lewis, 2004). Andre forskere mener faktorer assosiert med skilsmissen kanskje spiller større rolle enn selve bruddet. For eksempel har funn tydet på at et høyt konfliktnivå mellom foreldre bidrar mer enn skilsmissen, (Booth og Amato, 2001 og Jekielek, 1998). Man har videre funnet at noen barn klarte seg bedre etter at foreldrene splittet lag, og at det finnes barn i intakte familier som kan slite på samme måte som skilsmissebarn (Hetherington, 2003).

For å illustrere nærmere hvor forskjellig slike konklusjoner har vært, presenteres nedenfor utdrag fra to sentrale forskere. Wallerstein og Lewis (2004) sin rapport er skrevet på bakgrunn av 25 års oppfølging av 131 barn som opplevde foreldrenes skilsmisse i tidlig på syttitallet:

”The call to liberalize divorce in 1970s promised happier and better marriages. Ironically, findings from this study show that although divorce sets many adults free, and many second marriages happier, these benefits do not extend to their children” (side 366)

”This 25-year study points to divorce not as an acute stress in which a child recovers, but a life transforming experience for the child” (side 367)

Wallerstein har skrevet flere rapporter fra samme studie, og har hatt flere forskjellige medforfattere på disse. Rapportene inneholder ikke statistiske analyser, noe som gjør det vanskelig å sammenligne resultatene med andre studier. En slik mangel kan også gjøre det vanskelig å få full forståelse hvor stor risikoen for barna er, men kan tolkes slik at alle barn som opplever skilsmisse kommer ille ut. Coltrane og Adams (2003); Gordon (2004) og Walker (2003) hevder nettopp at denne, og andre rapporter kanskje burde vært mer nyansert fordi den antyder at skilsmisse med *nødvendighet* gir problemer for de barna som rammes. Coltrane og Adams (2003), påpeker at siden Wallersteins studier har fått mye medieomtale, kan innholdet i publikasjonene i verste fall ha ført til unødvendig høye bekymringer for skilsmissebarnas fremtid.

En annen sentral skilsmissecforsker, Emily Hetherington, har kommet til andre konklusjoner. Hun har gjennom en årrekke utført flere longitudinelle studier på barns velvære etter skilsmisse. I en av hennes publikasjoner skriver hun (Hetherington, 2003):

”Divorce presents family members with stressful life changes and challenges. It may also present them with an escape from an unhappy, conflictual, or abusive family situation, a chance to build new, more fulfilling relationships, and an opportunity for personal growth and individuation” (side 217)

Dette sitatet kan ses som en kontrast til Wallerstein og Lewis (2004) syn. For det første fordi det gir et mer optimistisk syn på ”skjebnen” til barnet, for det andre tar det hensyn til at enkelte skilsmisser kan være fordelaktig, eksempelvis når den resulterer i at barnet kommer vekk fra vanskelige omgivelser. Likevel understreker sitatet at skilsmissen kan være stressende i seg selv, og da kanskje spesielt i overgangsfasen rett etter bruddet. Hetheringtons studier har omfattet over 2500 barn, og resultatene har gitt grunn til å hevde at 20-25 % av skilsmissebarna risikerer problem på lengre sikt i form av utagerende atferd, ulydighet, lavere selvkontroll, dårlig oppførsel på skolen, lavere skoleprestasjoner, depresjon og angst og lavere selvfølelse. Hun understreker at det er viktig å få frem at de aller fleste 75-80 % klarer seg bra på sikt. Problemer kan være trigget av varierende grader av stressende faktorer

i situasjonen etter bruddet, som for eksempel tap av kontakt med en av foreldrene, dårligere økonomi og konflikter mellom foreldrene.

De to eksemplene kan gi ulike utgangspunkt for hva man bør legge til grunn for eventuelle bekymringer. Hvis en tolker ut fra i Wallerstein og Lewis (2004) sin rapport, kan det forstås slik at ethvert skilsmissebarn venter en problemfylt tilværelse, altså et noe pessimistisk syn. Derimot hevder Hetherington (2003) at selv om en del får problemer, vil de fleste tilpasse seg sin nye livssituasjon, altså et mer optimistisk syn. Med tanke på at forskningsresultater ofte er grunnlag for politiske beslutninger, helse relaterte tiltak og informasjon til foreldre og barn, kan det være uheldig hvis avgjørelser tas ut fra en mulig for snever oppfatning av at skilsmisse i seg selv forårsaker problemer hos barn.

Problemstillinger

Følgende påstand synes rimelig i forhold til de argumenter som er presentert ovenfor: *Noen forskere legger frem rapporter fra forskningsprosjekter som kan gi en for unyansert forestilling om at skilsmissen i seg selv kan være årsak til at en del av skilsmissebarna risikerer problemer etter skilsmisse. Det kan da være fare for å overse hva med skilsmissen, og hvilke andre faktorer som muligens bidrar til å øke eller redusere denne risikoen.*

Denne oppgavens mål er å gå gjennom relevant forskning for å vurdere om det finnes forskningsresultater som gir grunn for å nyansere slike forestillinger. Det kan synes som en komplisert oppgave, for det første fordi et brudd kan tenkes å ha forskjellige komplikasjoner i forhold til et annet, for det andre fordi hver forelder, og hvert barn har individuelle egenskaper og ressurser til rådighet når de skal tilpasse seg etter skilsmissen. Imidlertid kan man undersøke effekt på gruppenivå, for så å vurdere hvert enkelt barns situasjon ut fra de tendensene man finner. I forskningssammenheng er det fokusert på elementer som ofte er typisk ved skilsmisse for så å undersøke hvorvidt disse kan være innvirkende på skilsmissebarn. Slike elementer kan være både individuelle egenskaper og situasjonelle faktorer. I denne oppgaven fokuseres det spesielt på situasjonelle faktorerers innvirkning. I vitenskapelig sammenheng er et særlig fem perspektiver som har fått oppmerksomhet: a) Nedsatt evne hos foreldre til å gi emosjonell støtte og kontroll, b) Tap av kontakt med den ene forelder,

c) Konfliktnivå mellom foreldre, d) Økonomiske begrensninger og e) Andre stressende skilsmisserelaterte hendelser. Disse perspektivene antas å kunne forklare variasjonen i velvære som er observert blant skilsmissebarn. Perspektivene blir nærmere presentert hver for seg, og diskutert i forhold til utvalgte studiers resultater. Målet er å ta mer nyansert stilling til følgende to utsagn:

- *Selve skilsmissen kan forklare den økte risikoen for negative konsekvenser hos et barn som opplever foreldrenes brudd.*
- *Det finnes faktorer som er assosiert med skilsmissen som kan forklare risiko for negative konsekvenser hos skilsmissebarn i større grad enn skilsmissen i seg selv kan gjøre.*

Først presenteres metoden som er brukt for å finne litteratur til denne oppgaven, så en kort historikk rundt skilsmissecforskning, før et lite innblikk i de overordnede forskningsmetoder som benyttes i skilsmissecforskning. Dette følges av en innføring i teoretiske perspektiv for oppgaven, samt presentasjon av klassiske studiers sentrale funn. Selve diskusjonen vil ta for seg perspektivene hver for seg før det avsluttes med en kort oppsummering hvor det tas stilling til de to overnevnte utsagn, samt en anbefaling til helsearbeidere og foreldre.

Litteratursøk

Når man skal skrive en artikkel som omhandler relevante forskningsresultater, er det viktig å lete grundig etter litteraturkilder. Slike kilder finner man blant annet hos spesialiserte bibliotek og fagdatabaser. Her er det benyttet fagbasen ISI Web og Knowledge, og noen få tilfeller er det også søkt i fagbasen PsychInfo. Disse fagbasene inneholder vitenskapelige artikler fra hele verden. Noen få artikler er funnet via søk på internett, hvor søkemotor www.Google.com er benyttet. For å finne de aktuelle skilsmisseartiklene er det brukt søkeord som eksempelvis *divorce, marriage, children, problems, effect, parents, influence og consequence*. Ved søk bare på ordet *divorce* kom det så mange som 7907 treff, og når ordet *children* ble tilføyd ble dette redusert til 2163 treff, altså et rimelig stort omfang. Det er dessuten benyttet søkeord som har vært aktuell i forbindelse med det diskusjonen kretser rundt,

eksempelvis *conflict, income og conduct*. Utvalgelse av aktuelle artikler er gjort ved skjønn i henhold til hvilke som har vært best metodisk og mest aktuelle i forhold til problemstillingen. Det er også til en viss grad tatt hensyn til publikasjonsdato, og de som er valgt ut er stort sett publisert i løpet av de siste 10-20 år.

Kort historikk

Tradisjonen med å forske på effekter av skilsmisse skjøt fart først når skilsmisseraten begynte å stige for vel femti år siden. I en artikkel gir Kelly (2003) en historisk oversikt over denne forskningen. På femti- og sekstitallet mest konsentrerte seg om de voksne og de negative virkningene av skilsmisse. Dette perspektivet kan da ha bidratt til en forsterket oppfatning av at brutte ekteskap ikke var bra for barnas helse.

På sytti-tallet kom barna mer i søkelyset, men interessen lå ofte i å *beskrive* barnas reaksjoner på foreldrenes brudd, og skilsmissen ble i seg selv ofte sett på som årsaken. Det ble i mindre grad undersøkt mekanismene bak barnas varierende tilpasning. Flere forskere innså likevel at skilsmissen var en prosess med mange mulige innvirkende faktorer (se eks. Hetherington, 1979).

I løpet av åttitallet fikk studiene bedre design, blant annet ved bruke barn fra hjem med gifte foreldre som kontrollgruppe og i større grad undersøktes hvordan familiestruktur og -dynamikk virket inn på barna. Nå ble man i større grad også observante på at enkelte barn greide seg meget bra til tross for at de var skilsmissebarn, og at barn fra intakte familier kunne slite med lignende problemer. På bakgrunn av disse resultatene begynte et mer nyansert syn på skilsmissens mulige konsekvenser å ta form.

I overgangen til nittitallet fikk man øynene opp for å også ta hensyn til barnas fungering *før* foreldrenes brudd (se eks. Block, Block og Gjerde, 1986). Hvis et barn hadde hatt atferdsproblemer i utgangspunktet, tilsa det at andre faktorer enn selve skilsmissen kunne ha utløst disse. Denne tradisjonen har fortsatt frem til i dag, og nå er det er også større interesse for å forstå og forklare de eventuelle underliggende prosessene i barns tilpasning til en ny livssituasjon.

Litt om metoder i forskning på konsekvenser på skilsmisse

I mange tilfeller benyttes longitudinelle design. Da blir de samme individer fulgt opp over en periode hvor data samles inn på gitte tidspunkt, noe som kan være nyttig for å studere langtidsvirkninger. Krysseksjonelle design benyttes også i noen studier. De kan også gi en indikasjon på langtidsvirkninger, men kanskje på et mer usikkert grunnlag da man ikke følger de samme individer over tid, men plukker ut grupper på forskjellige alderstrinn og undersøker disse på samme tidspunkt.

Opplysninger som samles inn kan være både kvalitative som eksempel i case-studier, eller kvantitative som ofte brukes i populasjonsstudier. Data kan samles ofte inn ved hjelp av observasjoner, selvrappporter, eller normerte tester, og kan innhentes fra flere kilder som barna selv, foreldre og lærere.

Data blir så tolket, ofte ved hjelp av statistiske analyser. En vanlig metode er å sammenligne psykologiske og atferdsmessige skår fra grupper av barn med gifte versus skilte foreldre. Grunntanken er at hvis de med skilte foreldre skårer ulikt de med gifte, kan det tyde på at forskjellen kan ha sammenheng med skilsmissen eller forhold assosiert med den. Imidlertid kan det ikke utelukkes at de i skiltkategorien er forskjellig i utgangspunktet. Da det sier seg selv at man ikke kan manipulere skilsmisse som uavhengig variabel, må det innhentes data fra grupper som er selekterte på forhånd i form av at de er skilsmissebarn.

Når man utfører korrelasjonelle studier kan det vanskelig trekkes en sikker kausal slutning, men man kan finne en samvariasjon. Her letes det blant annet etter en mulig samvariasjon mellom variabelen ”skilt” og velværefaktorer. Velværefaktorer operasjonaliseres i mange studier til å være grad av angst og depresjon, skoleprestasjoner, atferd, sosial tilpassning og selvbilde. Et lavere velvære hos skilsmissebarna blir tatt som en indikasjon på at skilsmissen eller faktorer assosiert med den *kan* ha bidratt. Ved hjelp av regresjonsanalyser kan man finne ut om korrelasjonskoeffisienten mellom variabelen ”skilt” og velvære reduseres når man kontrollerer for andre mulige uavhengige variabler, (for eksempel konfliktnivå mellom foreldrene). Man kan også ta hensyn til tilstander før og etter skilsmissen som kan ha hatt innvirkning. På denne måten forsøker man å finne hver faktors andel av innvirkning.

Teoretiske betraktninger

Før man starter en litteraturstudie har man i de fleste tilfeller en hypotese som inspirasjon og som igjen har en forankring i teoretiske perspektiver. I forhold til forskning på tilpasningsevne etter skilsmisse har flere teorier vært aktuelle, som for eksempel familiesystemteorier, tilknytningsteorier, og sosial læringsteori, men spesielt har stressperspektiver dominert. Dette er fordi en skilsmisse og dens omstendigheter kan ses på som en stressende hendelse både for voksen og barn (Amato, 2000). Etter mange års forskning på barn og skilsmisse har det utkrystallisert seg fem stressfaktorer som synes særlig relevante, (Amato, 2000 og Hetherington, Bridges og Insabella, 1998). Faktorene kan ses både fra forelderen som skiller seg og fra skilsmissebarnets side (figur 1). Her vil det i størst grad bli fokusert på de følger som er aktuelle for barnet, og disse vil bli diskutert etter at sentrale funn er presentert.

Figur 1 Stressorer som kan påvirke tilpasning i en skilsmissesituasjon (etter Amato, 2000)

Stressorer (mediator) voksne	Stressorer (mediator) barn
• Aleneforeldreansvar eller tap av omsorgen for barn • Tap av emosjonell støtte • Vedvarende konflikter med ekspartner • Nedsatte økonomiske ressurser • Andre stressende skilsmisserelaterte hendelser	• Nedgang i støtte og effektiv kontroll fra foreldre • Tap av kontakt med den ene forelderen • Konfliktnivå mellom foreldre • Økonomiske begrensninger • Andre stressende skilsmisserelaterte hendelser

Disse fem faktorene som er kalt stressorer, blir ofte undersøkt som kvaliteter i foreldrenes og barnas livssituasjon som kan være assosiert med skilsmissen, og dermed muligens kan forklare grad av konsekvenser. Hvordan disse samvirker i og utenfor barnet kan variere. De kan også tenkes gi konsekvenser bare i perioden like etter et brudd, men eventuelt også på lang sikt, altså i voksenalder. Amato (2000) har foreslått to modeller for å forklare henholdsvis kortsiktige og langsiktige konsekvenser.

A. Krisemodellen (kortsiktige effekter)

Denne hevder at forhold før under og etter skilsmissen representerer en ”forstyrrende hendelse” som de fleste individer klarer å tilpasse seg til over tid. Tilpasningstiden vil imidlertid kunne variere som en følge av hvilke personlige ressurser man har, men også omstendigheter rundt skilsmissen. Ved å ta tiden til hjelp vil de fleste som opplever dette klare å finne tilbake til sitt opprinnelige funksjonsnivå.

B. Kronisk belastning modell (langsiktige effekter)

Denne hevder at tiden før under og etter skilsmissen er forbundet med vedvarende belastninger. Disse vanskelighetene blir mer eller mindre varige og forsvinner ikke med tiden. Ens personlige egenskaper og skilsmissens omstendigheter er med på å påvirke i hvilken grad man berøres. Denne modellen forventer ikke at individene klarer å gå tilbake til sitt opprinnelige funksjonsnivå før skilsmissen.

Krisemodellen hevder at overgangen fra intakt til skilt familie gir en midlertidig nedgang i velvære, men at de fleste klarer å tilpasse seg. Kronisk belastningsmodellen derimot, hevder at skilsmisse setter i gang en mengde andre stressfulle hendelser som eksempel det å flytte til et nytt nabolag, pågående konflikter mellom foreldre og økonomiske problemer. Slike hendelser kan videre bidra til en prosess i nedadgående bane som enkelte ikke klarer å tilpasse seg. Amato (2000) hevder at begge modellene har sin relevans. Individuelle egenskaper som utdanning, alder og selvfølelse, men også situasjonelle variabler som sosial støtte og kvalitet på samarbeid mellom foreldre, er faktorer som antas å ha en risikoskapende eller beskyttende effekt. De beskyttende effektene er ofte satt i sammenheng med resiliensteoretiske perspektiver. Graden av hver faktor, samt kombinasjon av disse, antas å kunne forklare hvorfor noen får kortsiktige virkninger og klarer å tilpasse seg, mens andre får problemer også på lang sikt. Flere eksempler i figur 2.

Figur 2 *Eksempler på demografiske data og beskyttende faktorer*

<i>Demografiske data:</i>	<i>Innvendige beskyttende faktorer:</i>	<i>Utvendigbeskyttende faktorer:</i>
• Kjønn, • Alder • Etnisk opprinnelse	• Mestringsferdigheter (coping skills) • Sosiale ferdigheter • Selvtillit	• Arbeidssted/skole/daginstitution • Venner/naboer • Helseinstitusjoner • Relasjoner til familie

I denne oppgaven er det valgt å fokusere på stressorene som er listet opp i figur 1. Demografiske data og eventuelle beskyttende faktorer er valgt tatt med i denne teoretiske oversikten fordi enkelte forskere er opptatt av at man ikke kan se de fem faktorene og andre faktorer isolert fra den prosessen som foregår før, under og etter skilsmissen (Booth og Amato, 2001; Forehand, Biggar og Kotchick, 1998; Hetherington med flere, 1998, og Hetherington og Stanley-Hagan, 1999). For eksempel er det foreslått transaksjonelle modeller som er ment å illustrere at faktorer kan forsterke hverandre, men også virke innad på hverandre (Hetherington med flere, 1998). Amato (2000) foreslår også en prosessmodell kalt The Divorce Stress Adjustment Perspective (DSAP). Modellen ser på skilsmissen som en prosess som kan ha startet flere år før selve bruddet. Den hevder videre at stressorer, demografiske data, beskyttende faktorer i og utenfor barnet og dets foreldre virker sammen. De problemene barnet eventuelt sitter igjen med, på kort eller lang sikt, blir et resultat av den prosessen som er til stede i hvert tilfelle. Et eksempel kan være at nedsatt økonomi kan føre til stress som igjen fører til konflikt mellom foreldrene. Konflikten kan igjen innvirke på foreldrenes evne til å gi emosjonell støtte til hverandre og til barnet. Situasjonen som da oppstår vil sammen med barnets individuelle egenskaper kunne medvirke til hvordan det klarer å mestre situasjonen, og dermed hvilke konsekvenser som kan utspille seg. Slik kan de listede perspektivene representere både stressorer og mediatorer, altså være både en innvirkende faktor som kan gi negative eller positive konsekvenser, men også bidra til forsterket eller minket effekt av en annen stressor (Amato, 2000).

Sentrale forskningsfunn

Amato (2001) har sammen med andre forskere gjennomført flere meta-analyser. En av meta-analysene studerte skilsmissens effekter på barns velvære (Amato & Keith, 1991a). Analysen var basert på 92 utvalgte studier fra perioden 1950-1990, og som til sammen omfattet over 13.000 barn i ulike aldre frem til tidlig pubertet. Barna bodde sammen med en av foreldrene sine, oftest mor. Ut fra resultatene i de studier som var inkludert, ble det regnet ut gjennomsnittseffekt for i hvilken grad forhold rundt skilsmissen ga effekt på velværefaktorer. Velvære ble operasjonalisert til å omfatte de faktorer og effektstørrelser som fremkommer i tabell 1. Her er også tatt

med størrelser fra Amato (2001), hvor han kompletterte med effekter fra 1990 årene. Effektstørrelsene representerer gjennomsnittsforskjellen mellom barn fra skilte og intakte familier. At tallene er negativ betyr at barn fra skilte familier kommer verre ut. I følge Cohen (1988) er effektstørrelser over 0,2 små, over 0,5 moderat og over 0,8 stor. Effektstørrelsene i denne analysen er således små, men likevel ikke ubetydelige med hensyn til hvor mange som skiller seg.

Tabell 1

*Effektstørrelser på velvære fra sammenligning av barn fra skilte og intakte familier, fra publikasjoner mellom 1950-1990 pluss oppdateringer 1990-1999.
(Fra Amato og Keith, 1991a og Amato, 2001)*

Velværefaktor	N	Gjennomsnittelige effektstørrelser 1950-1990	N	Gjennomsnittelige effektstørrelser 1990-1999
Skoleprestasjoner	39	-.16*	39	-.16
Atferd	56	-.23*	40	-.22
Psykologisk tilpasning	50	-.08*	41	-.21
Selvbilde	34	-.09*	28	-.12
Sosial tilpasning	39	-.12*	29	-.15
Mor-barn relasjon	22	-.19*		**
Far-barn relasjon	18	-.26*		**
Andre	26	.06		**

Note: vektete effektstørrelser basert på uavhengige utvalg.

*p < .001 ** ikke oppgitt

Av tabellen fremkommer det at atferdsproblemer og relasjon mellom barn og foreldre (spesielt far) kommer verst ut, fulgt av skoleprestasjoner, sosial tilpasning, og selvbilde. Meta-analysen indikerte at det bare var en del av skilsmissebarna som hadde lavere velvære enn de med gifte foreldre. De sterkeste effektstørrelsene (atferd og far-barn relasjon) lå innenfor 0,26 standardavvik i forhold til de med gifte foreldre. Han fant noe støtte for at disse effektene fremkom grunnet lavere frekvens av foreldresamvær og dårligere økonomi, men fant størst støtte for at konfliktnivået i familien genererte dårligere velvære hos barna.

Den andre meta-analysen omfattet langtidsvirkninger hos voksne med skilte foreldre fra studier i perioden 1950-1990 (Amato og Keith 1991b). Den inkluderte 37 studier som til sammen hadde samlet data fra 81.678 individer. Effektstørrelsene og de faktorer som representerte velvære presenteres i tabell 2.

Resultatet tilsa at voksne med skilte foreldre hadde større risiko for å selv bli enslig forelder, få dårligere psykologisk tilpasning (spesifisert som

emosjonell kontroll, depresjon, angst, livskvalitet), få flere atferdsproblemer (nærmere forklart som kriminalitet, stoffavhengighet, alkoholbruk, suicidalitet, tenåringsgraviditet og tidlig ekteskapsinngåelse). Det var dessuten flere med lavere utdannelsesnivå blant voksne skilsmissebarn. Effektene var størst hos de som hadde hatt foreldre med høyt konfliktnivå, dårligere økonomi og hatt tap av foreldrekontakt.

Begge meta-analysene ga altså forholdsvis små effektstørrelser, men forskerne fremhever at det imidlertid ikke nødvendigvis er grunn til å slippe bekymringer for barn og voksne med skilte foreldre da det er et stort antall mennesker dette gjelder. De legger til at de studiene som benyttet utvalg fra kliniske populasjoner og de som ikke benyttet kontrollvariabler (eks konfliktnivå), ga større effekter av selve skilsmissen, slik at disse er kanskje ikke like aktuelle som grunnlag for å generalisere til befolkningen generelt.

Tabell 2

Effektstørrelser for sammenligning av voksne personer fra skilte og intakte familier i forhold til velværefaktorer. (fra Amato og Keith, 1991b)

Velværefaktorer	N	Gjennomsnittlige effektstørrelse 1950-1990
Psykologisk tilpasning	23	-.32***
Atferd	9	-.28***
Selvbilde	3	-.09
Bruk av hjelp til mentale helseproblemer	6	-.21***
Sosiale relasjoner	8	-.06**
Barn-foreldre relasjon	13	-.02
Kvalitet på ekteskap	16	-.13***
Separert eller skilt	24	-.22***
Generell familie kvalitet	5	-.12***
Aleneforeldrestatus	6	-.36***
Oppnådd utdanning	18	-.28***
Materiell livskvalitet	10	-.18***
Yrkesmessig kvalitet	9	-.11***
Fysisk helse	11	-.10***
Andre	6	-.10***

Note: N viser antall vektete effektstørrelser basert på uavhengige utvalg.

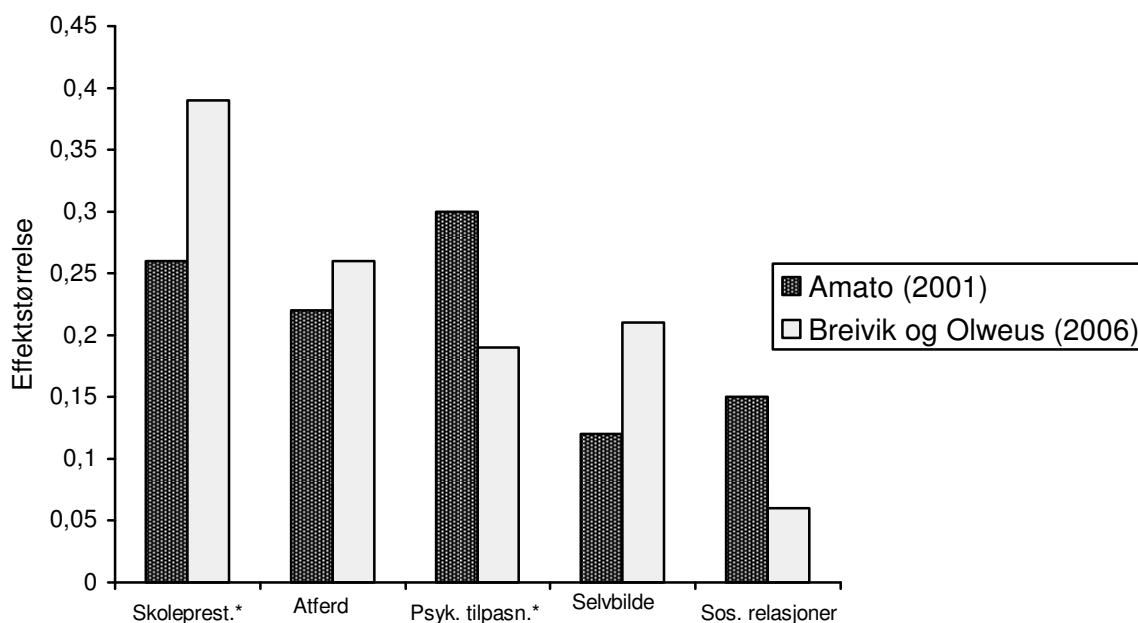
**p<.02, ***p<.001

Siden kulturelle forskjeller kan tenkes gi utslag i hvilke virkninger en skilsmisse har på barn, kan en ikke umiddelbart generalisere disse funn til å gjelde i Norge. Breivik og Olweus (2006) gjorde en studie i Norge hvor de blant annet sammenlignet sine funn med amerikanske forhold. I sammenligningen brukte de tall fra den oppdaterte meta-analysen (Amato, 2001), effektstørrelsene

er illustrert i figur 3. Breivik og kollega samlet inn data fra 4127 ungdommer fra Bergensområdet i alderen 12-15 år. Blant disse hadde 623 skilte foreldre samt mor som aleneforelder. Til tross for forskjeller spesielt angående skoleprestasjoner og psykologisk tilpasning, peker de norske forskerne på at mønsteret i effektstørrelser viste seg å være rimelig likt det amerikanske, og da for alle de områdene som ble undersøkt. Breivik og Olweus sine resultater indikerte at det til en viss grad ga argumenter til å generalisere amerikanske forskeres funn til norske forhold. De la til at de risikoer som fremkom i deres studie var sterkest for de eldste ungdommene, noe som de mente kunne gjenspeile at denne aldersgruppen kanskje er mer sårbare for virkninger av en skilsmisse.

Figur 3

Effektstørrelser fra Norge versus USA (effektstørrelser hentet fra Breivik og Olweus, (2006) sin sammenligning)

*Zero-order effekter fra Amato (2001), dvs effekter før kontrollvariabler

Stressorerers innvirkning

Generelt

Studier på stressorerens innvirkning har ofte som mål å finne hver enkelt eventuelle bidrag på skilsmissebarnas velvære. En kan imidlertid tenke seg at jo flere stressorer som er tilstede jo vanskeligere kan det bli å vite hvordan hver enkelt bidrar, da de kan virke i kombinasjoner med hverandre og kanskje også ha overlappende effekt i enkelte tilfeller. Den underliggende prosessen kan være vanskelig å påvise selv om det finnes avanserte statistiske analyser som kan benyttes. Det lar seg imidlertid lettere undersøke om det blir en økt effekt i forhold til antall stressorer som innvirker.

En slik *kumulativ effekt* er funnet av Forehand med flere, (1998). Disse forskerne undersøkte i en longitudinell studie med to målinger over 6 år som undersøkte hvorvidt økende antall stressorer påvirket risiko for ungdom å få nedsatt velvære. Ungdommene var fra 11 til 15 år da studien startet, halvparten fra henholdsvis intakte og skilte familier. Her var skilsmisse i seg selv en stressor, videre konflikt mellom foreldre, mors fysiske helse, mors grad av depressivt humør, samt kvalitet på mors forhold til ungdommene. De undersøkte stressorenes effekt på følgende konsekvenser: a) depresjonssymptomer, b) stressymptomer, c) utagerende atferd (rapportert av lærere), d) generell småkriminalitet, e) skoleprestasjoner og f) høyeste nivå på utdanning. Resultatene viste at *enhver* type konsekvens økte markant i styrke når de var utsatt for tre eller flere stressorer, uansett type. Det var likevel en forskjell; et økende antall stressorer tilsa risiko for *både* kort og langsiktig nedgang i velværefaktorene skoleprestasjoner og grad av utdanning, til forskjell fra emosjonell og atferdsmessig velvære, som viste størst assosiasjon til langsiktige effekter.

Forehand m flere (1998) fant videre at 50 % av deltagerne var utsatt to eller flere stressorer, og 20 % rapporterte tre eller flere. Hvis en trekker en linje til Hetheringtons (2003) artikkel hvor hun antyder at 20-25% av skilsmissebarn får problemer på lang sikt, mens resten klarer seg bra, kan en spekulere på om *antall* stressorer kan være forskjellen mellom de som klarer seg bra og de som får

langsiktige problemer. Imidlertid må det tas et forbehold her da studien beregnet effektene ut fra *en* gruppe som ble satt sammen av ungdom med både gifte og skilte foreldre. Men da skilsmisse ble regnet som en stressor i seg selv, kan man tenke seg at ungdommer med skilte foreldre hadde størst sjanse for å nå opp til tre faktorer og dermed stå i størst fare for negative konsekvenser.

Faktorene (stressorene) blir diskutert hver for seg i de følgende avsnitt. Det bør tas i betraktning at de nødvendigvis ikke opererer slik i et enkelt barns situasjon fordi de kan finnes i ulik styrke og antall, samt at faktorene kan samvirke på en unik måte i hvert individ. Fremstillingen er derimot ment å gi en innsikt i hvordan hver enkelt faktor kan være aktuell for å forklare den innvirkning på velvære.

Nedgang i støtte og effektiv kontroll fra foreldre

Når mor og far går fra hverandre følger det ofte endringer i livssituasjonen med på kjøpet, spesielt den første tiden etter bruddet. I de fleste tilfeller er det mor som får omsorgen for barna. En slik situasjon kan innebære at hun alene må ta ansvar for eksempelvis praktiske gjøremål, får nedsatt økonomi og oppfølging av barna på skolen. Like etter en skilsmisse kan det også være at de voksne trenger tid til å innstille seg på den nye livssituasjonen, samt at de kan ha belastende følelser rundt tapet av sin partner. Under slike forhold kan det være vanskelig å gi samme støtte og oppmerksomhet til barnet. Å leve med en deprimert, frustrert og følelsesmessig forstyrret foreldre i forbindelse med en skilsmisse har vist seg å kunne øke risiko for at deres avkom kan få problemer (Hetherington og Stanley-Hagan, 1999). Hetherington, Cox og Cox (1982) fant at den første tiden etter skilsmisse var den forelderen barna bodde hos (les mor), mer engstelig frustrert, deprimert og hadde lavere selvfølelse enn andre mødre. De var mindre varm og nær sine barn, og utviste mindre disiplinære tiltak. Andre funn har tydet at dette ble forbedret over tid, fordi de fleste tilpasset seg etter hvert, og spesielt etter et par år (Hetherington, 2003, Amato, 1993). Det kan altså se ut som at skilsmisse gir forhold som kan sette ned evner til å gi støtte og kontroll overfor barna, men kanskje mest i den første tiden etter bruddet.

Foreldrenes evne til å være tilstede i barnas liv etter skilsmisse er også forsøkt forklart på andre måter. I følge Hetherington med flere (1998), er det ikke

nødvendigvis flere byrder i hverdagen som i seg selv direkte bidrar til nedsatt støtte for barna, men derimot kanskje i hvilken grad foreldrene er i stand til å takle situasjonen. En slik manglende evne kan kanskje være forårsaket av en ”selvseleksjon” til skilsmisse, (Caspi, Bem og Elder, 1987; Hanson, McLanahan og Thomson, 1998; Lahey, Hartdagen, Frick, McBurnett, Connor og Hynd, 1988). Det vil si at det kanskje ikke er skilsmissen som har ført til mulig manglende mestring og/eller emosjonelle problemer, men derimot kan det være omvendt; at noen blir skilt nettopp fordi deres personlighet og atferd bidrar til det. Hvis dette stemmer, kan det muligens forklare hvorfor noen foreldre klarer det bra, og andre dårligere under ellers like forhold. Dette fremhever hvor viktig det er å sjekke forholdene forut skilsmissen før man trekker konklusjoner. Det kan altså være et ”høna-og-egget-problem” her.

Noen forskere tar hensyn til forhold før skilsmissen. Lau, Moum, Sørensen og Tambs, (2002) fant at prevalens av depresjon og angst hos fraskilte menn og kvinner var noe høyere enn blant gifte eller samboende. At de gifte og samboende hadde mindre forekomst kunne knyttes til mellomliggende variabler, for eksempel at gifte hadde bedre økonomi, større opplevelse av å ha nok venner, bedre integrasjon i lokalsamfunnet og et bedre selvbilde. Når det ble sammenlignet mulige innvirkninger til depresjon hos gifte og skilte, var det særlig et dårlig selvbilde som slo ut hos skilte menn, hos skilte kvinner derimot, var det økonomiske vansker som slo ut i økning av symptomer.

Hvordan virker disse psykologiske symptomene på barna? En norsk studie tydet på at en kombinasjon av skilsmisse og depresjon hos foreldre kan ha effekt på barnas velvære *utover* det skilsmisse i seg selv forårsaker. Størksen, Røysamb, Holmen og Tambs (2006) fant at foreldrenes skilsmisse som faktor *alene* ga en prevalens på 20.1 % av angst/ depresjonssymptomer hos ungdom, i forhold til en prevalens på 30.4 % når *både* skilsmisse og angst/depresjonssymptomer hos foreldre var til stede. Dette gjaldt uansett hvem av foreldrene som hadde slike symptomer. Stått alene som faktor, ga foreldrenes emosjonelle symptomer en prevalens på 19.1 % hos ungdommene. Forskerne mente dette ga indikasjoner om at ungdommer som har foreldre med slike symptomer, og samtidig opplever deres skilsmisse, var dobbelteksponert for å få problemer selv.

Størksen m flere (2005) undersøkte velværefaktorer i en annen lignende studie hvor det kom frem at jenter med skilte foreldre var spesielt utsatt for å utvikle

depresjonssymptomer over tid når de ble sammenlignet med jenter av gifte foreldre samt gutter fra både skilte og intakte hjem. De undersøkte symptomer på to tidspunkt 1995 (T1) og 1997 (T2). Gjennomsnittsalder var 16 år ved studiens start. De fant en forekomst av angst og depresjon hos jentene med skilte foreldre på 40,8 % ved T2 (+23,9 % fra T1). Tilsvarende tall for jentene med gifte foreldre var 22,7 % ved T2 (+ 10,3 % fra T1). Med andre ord vel dobbelt så stor økning blant jentene med skilte foreldre. Til sammenligning oppga guttene med skilte foreldre 10 % angst/depresjon ved T1 og 16,7 % ved T2 (+6,7 %). Resultatene kunne tyde på at konsekvensene av en skilsmisse forverres over tid, og da kanskje spesielt for jenter. De fant også at det spesielt gikk ut over skoleprestasjoner når ungdommene bare hadde en foreldre i hjemmet, og dette gjaldt gutter i større grad enn jenter. Størksen med flere (2005), mente en årsak kunne være mindre ressurser til å følge opp og hjelpe til med skolearbeidet med bare en forelder hjemme.

En annen studie har gitt resultater om at kanskje venniners samtaleformer og samtalers innhold, kan forklare hvorfor jenter i ungdomsalderen kan være særlig utsatt for depresjon i forhold til guttene. Rose, Carlson og Waller, (2007) fant at venninner i ungdomsalderen "syter" mer til hverandre enn gutter gjør, og mente at dette kunne holde fokus på og forsterke deres problemer, og i verste fall føre til depresjon. Med hensyn til Størksen med fleres (2005) funn, kan det altså være flere forklaringer til kjønnsforskjellene enn at det er skilsmissen som gir jenter i større risiko for emosjonelle problemer.

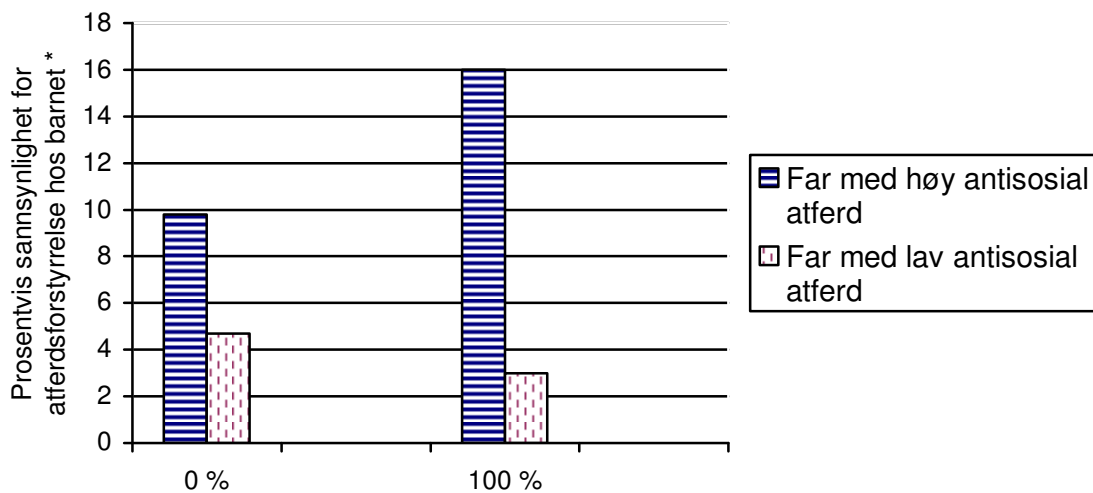
Konsistent med disse funnene er annen forskning som tyder på at foreldre som er i stand til å gi varme, nok tilsyn, ha en autoritativ stil (sette grenser men også være rettferdig), ha forventninger i forhold til barnets alder og gi emosjonell støtte vil representere en beskyttende faktor og minke risiko for negative konsekvenser for barnet (Amato, 2000; Hetherington med flere, 1998 og Kelly, 2003).

Foreldre med negative egenskaper kan også gjøre "skade" på sine barns utvikling. Jaffee, Moffitt, Caspi og Taylor (2003) fant en sammenheng mellom fedres antisosiale atferdsform og barnas risiko for selv å utvikle og få diagnostisert atferdsforstyrrelse. Sammenhengen var også avhengig av hvor lenge de hadde bodd sammen med sine barn. Dette er illustrert i fig 4. Denne studien kan tyde på at ikke alle foreldre er i stand til å gi den støtten som barnet trenger, og jo mer barna er sammen med dem, kan deres atferdsform faktisk *forverre* barnas velferd. De undersøkte antisosial atferd både i forhold til tiden far hadde bodd sammen med

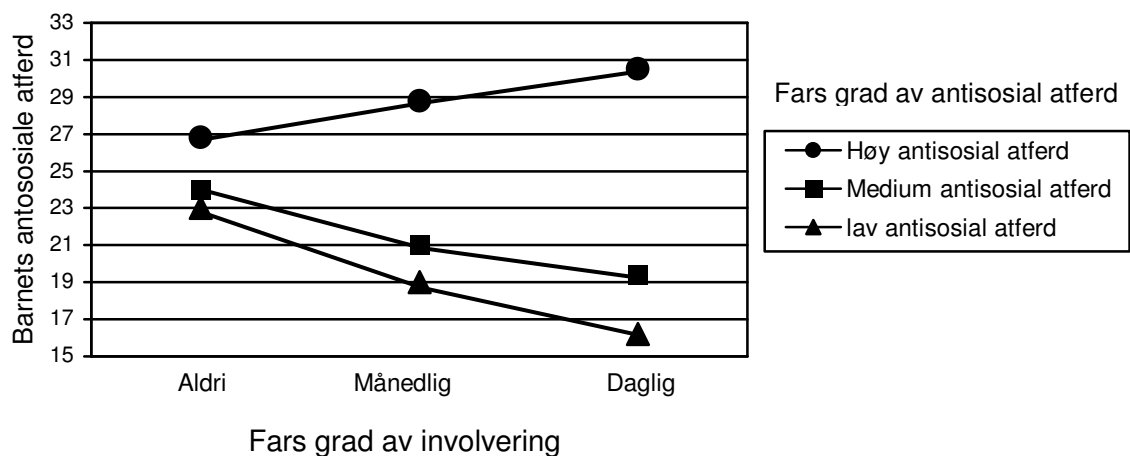
barnet, men også hvor mye tid han involverte seg med barnet. De fant at de barna som hadde daglig kontakt med en far som viser høy antisosial atferd kom verst ut i forhold til prosentvis risiko for egen antisosial atferd, og like bak kom barn av fedre med lite antisosial atferd som ikke involverte seg. Illustrert i figur 5.

Figur 4 Predikert sannsynlighet for at et barns diagnostiserte atferdsforstyrrelse kan være en funksjon av fars antisosiale atferd og tid han har bodd sammen med barna. (Fra Jaffee med flere, 2003)

*Note Stipulert base rate for barns antisosial atferd i utvalget var 6 %

Figur 5 Barnets antisosiale atferd som en funksjon av fars antisosiale atferd og tid han bruker til omsorg for barnet. (Fra Jaffee med flere (2003)

Jaffee og kollegaer (2003) drøftet at det også kunne være genetiske faktorer som forklarte noe av variansen med antisosial atferd hos barnet, men interaksjonseffekt viste at botid med far kunne gi effekter utover dette. De hevdet videre at dette tydet på at det ikke alltid trenger å være en fordel å bo sammen med, eller ha hyppig kontakt med begge foreldre hvis en av dem (her far), ikke var i stand til å gi emosjonell støtte grunnet tendenser til antisosial atferd.

Umberson og Williams (1993) fant at fedre som ikke bodde sammen med sine barn hadde mer helsefarlig atferd, for eksempel stort alkoholbruk. Andre har vist at far ikke er like flink som mor til å registrere barnas emosjonelle behov, og hun kan kanskje være bedre til å kommunisere og støtte deres barn i stressfulle situasjoner (Furstenberg og Nord, 1987)

Ovenfor er det fokusert på foreldrenes evne til å gi emosjonell støtte og omsorg. Denne evnen kan kanskje være påvirket av hvilken type relasjon barna har til sine foreldre. Man kan tenke seg at det å føle nærhet til foreldre/steforeldre kan påvirke i hvilken grad de får og tar i mot støtte fra disse. King (2006) undersøkte kvalitet på barnas relasjon til sine fedre som de ikke bodde sammen med samt til stefedre. Hun fant følgende mønster etter å ha undersøkt 1149 amerikanske ungdommer som var opptil 18 år (tabell 4).

Tabell 4

Prosent av ungdommer med nærhet til biologisk fedre og stefedre (fra King, 2006)

Relasjon	Prosent i denne kategori
Nært forhold til både biologiske far og stefar	25
Ikke nært forhold til verken biologiske far eller stefar	24
Nært forhold til bare stefar	35
Nært forhold til bare biologiske far	16

Note: alle verdier er vektete (N=1149)

King kontrollerte for faktorer som kunne ha påvirket hvilken kategori ungdommene havnet i, som immigrant status, inntektsnivå i familien og mors utdanningsnivå. Ingen av disse hadde prediktiv effekt. Derimot kunne kvalitet på relasjon til mor og kvalitet på hennes nye ekteskap samt fars utdanningsnivå spille inn. Jenter hadde høyst sannsynlighet for ikke ha et nært forhold til noen av fedrene, mens det var flest gutter blant de som hadde en nær relasjon til begge farsfigurene.

I Kings studie var den gruppen som kom verst ut de som ikke hadde et nært forhold til verken stefar eller biologisk far. Disse hadde størst sannsynlighet for å utvise utagerende atferd, og emosjonelle problemer, men sammenhengene var ikke

signifikante. Samme gruppe hadde også størst sjanse for å være blant dem med dårlige skoleprestasjoner, i likhet med den gruppen med nært forhold bare til sin biologiske far. Denne sammenhengen var signifikant. Best ut kom de som hadde nært forhold til begge farsfigurene, og rett under kom de som hadde et nært forhold bare til sin stefar.

De som var nær sin biologiske far, fantes både i den kategorien som hadde et nært forhold til begge fedrekategorier og de som hadde nær forhold til biologisk far. Legger man disse andeler sammen, finner man at 41 prosent av ungdommene hadde en god relasjon til biologisk far, men 59 prosent hadde ikke et slikt forhold. Dette synes å være deprimerende statistikk for biologiske fedre samt deres barn.

Kan denne situasjonen forklares ut fra andre faktorer enn egenskaper i fedrene selv? Det kan ha vært situasjonelle faktorer som har forsterket inn i denne sammenhengen. I noen tilfeller er det samarbeidsproblemer som gjør at far ikke får mulighet til å bygge den relasjonen med barna som kunne ha vært om forholdene mellom mor og far var bedre. Det har vist seg at mor i noen tilfeller lar sine negative følelser for sin tidligere partner gå ut over samarbeidsklima til far. Hun kan altså være en "dørvakt" med hensyn til om far får mulighet til å ta seg av barna slik han ønsker, (Ahrns, 2006; Kelly, 2000, og Wolchik, Fenaughty og Braver, 1996). Dette reduserer det kanskje negative bildet som kan dannes av far ut fra statistikken over. At mor kanskje "stenger" far ute fra samvær, kan i følge dette perspektivet paradoksalt nok gjøre situasjonen verre både for mor og barn. Mor risikerer muligens å ikke få den avlastningen og støtten som hun trenger, og barna risikerer å få forringet relasjon til sin far. På den annen side kan mor ha gode grunner til å holde mor unna samvær. For eksempel i de tilfellene far har antisosial atferd slik at barnets velvære kan ta skade, jamfør funnet til Jaffee med flere (2003), men også tilfeller hvor det er erfaring med at det er utøvd vold og overgrep i ekteskapet.

Summert opp kan det se ut til at perspektivet om minket støtte og kontroll fra foreldre har sin plass blant de stressorene som kan forklare risiko for påvirkning i velvære for barn etter skilsmissen kanskje spesielt de 2-3 første årene etter bruddet. Det er funnet en overrepresentasjon av depresjon blant alenemødre, og det kan forsterke barnas/ungdommenes velvære når de også opplever skilsmisse. Resultatene tyder videre på at det ikke kan utelukkes at foreldrene allerede før skilsmissen hadde

en nedsatt evne til å gi støtte og kontroll. En nylig publisert studie støtter et slikt syn. Strohschein (2007), undersøkte foreldrestil (både positiv og negativ), før og etter skilsmisse i en longitudinell studie, og fant at foreldrestil *ikke* endret seg signifikant etter skilsmisse, samt at det var flere likheter enn forskjeller i foreldrestil mellom fortsatt gifte og nylig skilte par. Hun konkluderte med at skilsmissen ikke var relatert til endringer i foreldrestil. Dette kan bety at dette perspektivet har varierende støtte, og at man bør se mer spesifikt på foreldrestil både hos gifte og skilte, og ikke anta at skilte nødvendigvis pr. se er dårligere foreldre enn de som er gifte.

Kelly og Emery (2003) mener at nedsatte evner til beskyttende atferd fra foreldre også kan komme som et resultat av mindre involvering av den forelderen barnet ikke bor hos. Tap av kontakt med en forelder og minket evne til støtte og kontroll kan med andre ord være to perspektiver som er nært beslektet med hverandre, det kan derfor være vrient å se disse to perspektivene som distinkte variable. En slik likhet vil også kunne anes i denne presentasjonen når neste perspektiv kommer nedenfor.

Tap av kontakt med den ene forelderen

I følge Coleman 1988 representerer begge foreldre en ressurs for barn. Tradisjonelt antas det at en intakt familie hvor begge foreldre er til stede i samme husholdning gir flere ressurser til å gi emosjonell og praktisk støtte. I tillegg vil det kunne gi flere rollemodeller for å lære sosial fungering Coleman (1988) kaller dette "family-social-capital". En familie hvor foreldre er skilt skulle etter en slik tankegang innebære mindre ressurser for barnet, De fleste studier omhandler *fars* fravær fra barnet da det oftest er mor som har den daglige omsorgen. De funn som er gjort på fars fravær har gitt ulike resultater. Videon (2005) fant at fars involvering var like viktig som mors, mens andre studier har vist at fars involvering ikke trenger gi positiv effekt, men er avhengig av *hvordan* han involverer seg (Stewart, 2003).

Størksen, Røysamb, Moum og Tambs (2005) fant at mangel på kontakt med far var en av de faktorer som ga størst risiko for nedsatt velvære etter skilsmisse. De mener mindre tilgang til far kan være en faktor som er den mest betydningsfulle effekten av skilsmissen i seg selv, spesielt for guttene. Det ble forklart med at selve skilsmissen kan oppleves som en hendelse i fortiden, mens fars manglende tilstedeværelse griper direkte inn i hverdagen deres. De samme forskerne

fant ikke en lignende effekt for mors fravær i de tilfellene hvor far hadde den daglige omsorgen, og mener dette kan ha sin årsak i at mødre kan være flinkere til å opprettholde kontakten etter et brudd. Forskning viser at mødre som ikke har daglig omsorg, har mer samvær med sine barn sammenlignet med fedre i samme situasjon (Maccoby, Buchanan, Mnookin og Dornbusch, 1993)

Det er ikke bare skilsmisse som forårsaker tap av kontakt med den ene forelderen. En del barn mister sine foreldre ved dødsfall, eller har foreldre som er lenge borte i perioder grunnet arbeid. Studier har vist at de som mister kontakt med den ene forelderen etter skilsmisse kommer verre ut enn de som har mistet en forelder ved død (se eksempelvis Amato og Keith, 1991a, og Spruijt, DeGoede og Vadervalk, 2001). Det kan altså være slik at skilsmisse gir risiko utover det selve tapet av en foreldre bidrar med.

Kan da en stefars bidrag rette opp en situasjon hvor biologisk far er mindre tilstede? Med utgangspunkt i Colemans (1988), social-capital.theory, burde man kunne anta at når en steforelder kommer inn i bildet, er det flere ressurser i hjemmet, og at det kunne bidra til å minke risikoen for at skilsmissebarna får negative følger. Amato og Keiths (1991a) meta-analyse ga ikke støtte for dette. De som levde med begge sine biologiske foreldre viste bedre velvære enn de som hadde to foreldre, hvorav en var stemor eller stefar. I Kings (2006) studie, viste han at kvaliteten i relasjonen til den andre biologiske forelderen, samt harmoni i det nye ekteskapet, kan være medvirkende i en slik situasjon. Tilstedeværelser av en steforelder i seg selv kan sannsynligvis ikke fylle tapet av den biologiske forelderen om ikke det er sterke relasjoner mellom de nye partene.

Man skulle kunne tenke seg at en større frekvens av samvær med den forelderen som barnet ikke bor hos, kan være fordel for barnets velvære. I en gjennomgang av 33 studier på grad av velvære hos barna i forhold til frekvens på samvær med far, hadde 18 av dem resultater som støttet at høyere frekvens tilsa bedre velvære, 9 studier tilsa ikke en slik sammenheng, mens 6 fant en negativ sammenheng (Amato og Rezac, 1994). Disse to forskerne ville finne ut hvorfor, og hadde en hypotese om at konfliktnivå mellom foreldre kunne spille inn. De fant støtte for konflikthypotesen. Deres funn tilsa at når det var lavt konfliktnivå, ga økt samvær med far et bedre velvære, derimot gikk velvære til barna ned i takt med frekvensen på samvær når konfliktnivået var høyt. En signifikant sammenheng ble

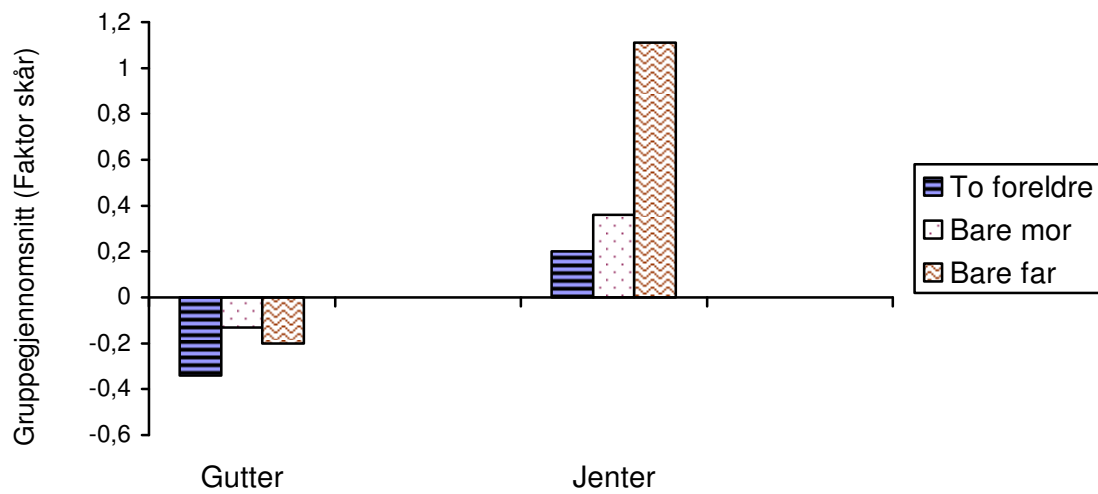
bare funnet blant guttene. For jentene gikk tendensen i samme retning, men ikke signifikant.

Her kan det spekuleres på hvordan sammenhengen mellom frekvens og konflikt kan slå ut i praksis. Det er gjort funn som støtter at spesielt små barn kan føle slike situasjoner tungt for hjertet. (Johnston og Campbell, 1988, som referert i Leon, 2003). Det kan tenkes at foreldrene begynner å krangle når de møtes i hente-/bringesituasjoner, noe som vil kunne skje oftere jo høyere frekvens på samvær. For barnet kan selve miljøbyttet, transport frem og tilbake og avskjed med samværsforelder være belastende. Studiet viste at 58-71% av førskolebarn hadde motstand til å dra fra mor eller far, og var aggressiv og utagerende i slike situasjoner,

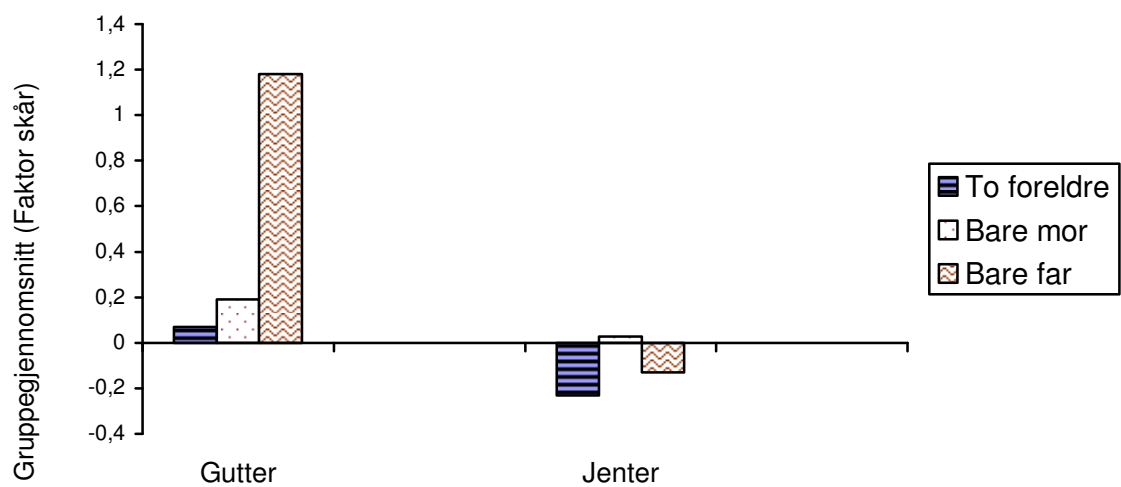
Har det noe å si hvorvidt det er mor eller far man har mest/minst samvær med, og hvordan kommer de respektive foreldre ut i forhold til de som bor med begge foreldre? Nævdal og Thuen (2004) gjennomførte en undersøkelse på 1686 norske ungdommer i alderen 14-15 år. De sammenlignet grupper som bodde hos begge foreldre med de som bodde hos bare far eller bare mor på følgende avhengige variabler: aksept av vold, psykologiske symptomer, TAD-atferd (tobakk, alkohol og rusmidler), aggressiv atferd, tyveri, nedsatt interesse for skolearbeid, dårlige skoleprestasjoner og konflikter på skolen. De fant at de som bodde alene med far kom dårligere ut i forhold til TAD-atferd, aggressivitet, tyveri og konflikter i skolen sammenlignet med de som bodde med begge foreldre eller bare med mor. Videre analyser viste imidlertid at bare 8,2 % av den totale variansen var forårsaket av bosituasjonen, slik at denne kunne bare i liten grad forklare forskjellene. Til sammenligning kunne 13,6 % av den totale variansen forklare ut fra kjønn på ungdommene. De undersøkte dette nærmere og fant en interaksjonseffekt mellom kjønn og bosituasjon. Jentene viste større sannsynlighet for flere psykologiske symptomer enn guttene når de bodde hos sin far. De jentene som bodde hos mor hadde mye lavere, og nesten like lav sannsynlighet for å få symptomer som de som bodde med begge foreldre, (se figur 5).

Gutter som bodde hos sin far hadde høyere sannsynlighet for tyveriatferd sammenlignet med jenter som bodde hos sin far, men også høyere i forhold til de guttene som bodde med mor og begge foreldre, (se figur 6). Med andre ord, kan både det at man bor hos en forelder, om det er mor eller far, og kjønn på barnet innvirke på hvorvidt velvære blir påvirket

Figur 5 Interaksjonseffekter av kjønn og bosituasjon på psykologiske symptomer, fra Nævdal og Thuen (2004)

Figur 6 Interaksjonseffekter av kjønn og bosituasjon på tyveriatferd fra Nævdal og Thuen(2004)

Interaksjonseffektene kan imidlertid ha vært forårsaket av forhold som var tilstede før de flyttet til respektive mor eller far. Det vanligste er at barn bor hos mor. Kanskje noen av barna var ”vanskelige” i utgangspunktet, og at det også kanskje var årsaken til at de flyttet til far. En annen årsak kan ha vært at mor ikke var i stand til å ta vare på barna, kanskje grunnet egne emosjonelle vansker. Slike forhold kan ha påvirket barna/ungdommene i negative retning uten at bosted hos far er årsak til deres problemer.

Hva hvis barna har like mye kontakt med far og mor, kan det regulere negative konsekvenser? I dag er det flere som har såkalt delt omsorg, det vil si at barnet bor tilnærmet like mye hos far som hos mor. I forhold til perspektivet tap av kontakt med en av foreldrene, skulle man tro at en slik ordning skulle være til fordel for barna. En meta-analyse av Bausermann (2002) tilsa at barn i en slik situasjon ikke bare kom bedre ut enn de som bodde fast hos en av foreldrene, de kom også like godt ut i velvære som de med intakte familier. Kan da delt omsorg være en løsning for barna? Funnet tydet på at de foreldre som velger en slik ordning har ofte mindre konfliktnivå og bedre samarbeidsevner. De behøver altså ikke være boformen som bidrar til mindre risiko enn de med vanlig samværsform, men at atmosfæren mellom foreldre også spiller en rolle. Man kan derfor ikke generalisere disse funnene til å gjelde der hvor det er stor konflikt mellom partene. Da kan kanskje delt omsorg være den minst heldige løsningen for barna.

Kan det være andre regulerende faktorer i denne sammenhengen? En slik faktor kan være alder på barnet. Pagani, Boulerice, Tremblay og Vitaro (1997) fant at barn som opplevde foreldrenes skilsmisse før fylte 6 år hadde større risiko enn de som var eldre når bruddet fant sted. De antyder at før fylte 6 år kan være en kritisk alder for å oppleve at den ene forelderen flytter ut. Samme konklusjon kom Cherlin, Chase-Lansdale og McRae (1998); Peretti og DiVittorio (1993) og Wallerstein og Lewis (2004) til. Peretti og kollega mente at grunnen til at dette kan være en kritisk alder kan være at mindre barn tolker tap av en forelder annerledes enn eldre barn. De mente at et så lite barn tolker at atskillelsen fra en av foreldrene (oftest far) er deres egen skyld. Dette da små barn ennå er i en kognitiv utviklingsprosess, og deres evner til å se situasjonen fra andres perspektiv er fortsatt i utvikling. De fant også at tapet av en forelder kunne redusere barns sosiale utvikling. Amato og Gillbreth (1999) gjennomgikk flere resultater og gjorde en meta-analyse på alder og velvære. De fant ikke støtte for at alder bidro til å forandre effekten av den ene foreldrenes fravær

(oftest far). Om alder innvirker i denne sammenhengen kan være usikkert om man legger disse motstridende funn til grunn.

I en gjennomgang av forskningslitteratur omkring samvær konkluderer Dunn (2004) at tidligere forskning har fokusert mest på frekvens, og fremhever behovet for å forske mer rundt innhold og kvalitet på relasjonen til samværsforelderen. Hun mente videre at hvis samværsforelder (oftest far) utøver en autoritativ foreldrestil, samt viser varme og engasjement i barnet, vil det ha positiv innvirkning på barnets velvære fremfor det frekvens på samvær kan bidra med. Støtte for dette viste blant andre en retrospektiv studie av Ahrons (2006) som fant at voksne skilsmissebarn syntes at frekvens på samvær med den forelderen de ikke bodde sammen med, betydde mindre enn hvordan deres foreldre klarte å samarbeide, og i hvilken grad de var i konflikt. Når foreldre ikke samarbeidet så det blant annet ut til at lojalitetskonflikter lettere oppsto i barnet.

For å summere, ser det ut til at et barn er i risikozonen for negative konsekvenser som en følge av mindre kontakt med en av foreldrene (oftest far), men i den sammenhengen kan følgende faktorer være viktige å ta hensyn til: frekvens på samvær, konfliktnivå mellom foreldrene og kvalitet på samvær. Det kan se ut til at spesielt atferd, skoleprestasjoner og psykologiske velvære kan lide under at en forelder er mindre tilstede i barnets liv, i de fleste tilfeller far. Det kan også trekkes paralleller til forrige faktor med hensyn på at samværsforelderens personlige egenskaper er viktige for å avgjøre om barnet har en risiko for nedsatt velvære ved redusert kontakt. Når det gjelder Colemans (1988) social capital theory, kan det tyde på at den har en viss støtte, men at både kvantitet og kvalitet må tas hensyn til. Kvalitet kan være avhengig av konfliktnivå mellom foreldre som nedenfor blir satt under lupen.

Konfliktnivå mellom foreldre

Mange vil nok anta at par som velger å gå fra hverandre har, eller har hatt konflikter, og at disse kan ha vært med på å bidra til en beslutning om å gå hver sin vei. Konflikter kan også ha kommet som en konsekvens av skilsmisseprosessen som kan initiere diskusjoner om for eksempel deling av bo, omsorgsordninger for barna og økonomiske hensyn. Imidlertid er det også par som skiller seg uten at det er

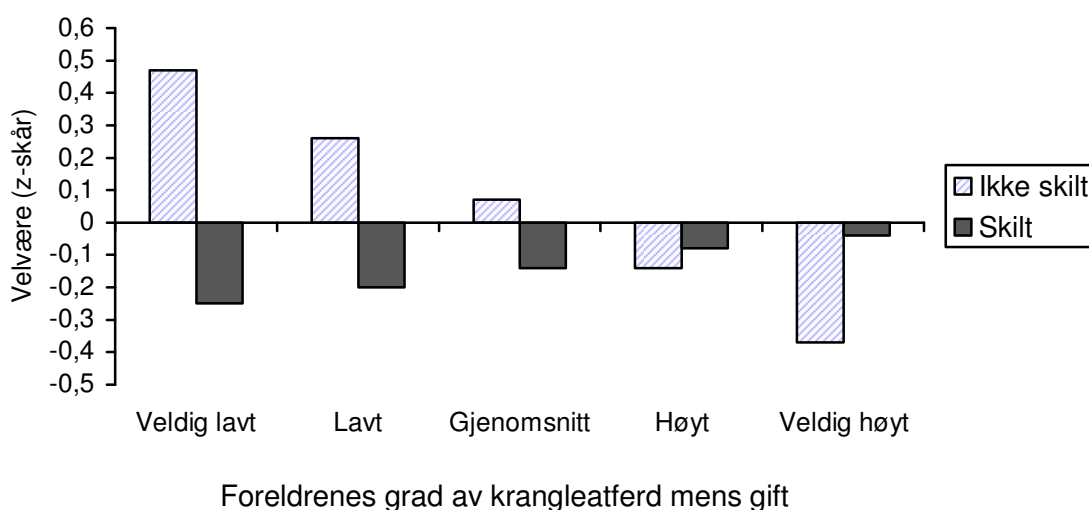
synlige konflikter. En skilsmisse kan etter en slik tanke både forårsakes av, og bidra til konflikter, men også skyldes andre grunner.

Flere studier har vist at konflikter mellom foreldre er en av de stressorer som har størst prediktiv effekt for nedsatt velvære hos skilsmissebarn, (se blant andre Amato og Keith, 1991a; Booth og Amato, 2001; Buehler, Krishnakumar, Stone, Anthony, Pemberton, Gerard og Barber, 1998; Feinberg, Kan og Hetherington, 2007; Houseknecht og Hango, 2006; Kelly, 2000). Enkelte hevder også at konflikt kan predikere dårligere velvære hos barn i større grad enn skilsmissen i seg selv (Booth og Amato, 2001, og Jekielek, 1998).

Om konflikt mellom ektefeller innebærer slike konsekvenser, skulle man kunne tenke seg at det å bli i et konfliktfylt ekteskap kan oppleves like ille eller verre enn foreldrenes skilsmisse. Det er gjort studier på denne problemstillingen, og resultatene tydet på at barn som bodde i en intakt familie med høyt og synlig konfliktnivå, kom verre ut på velværefaktorer enn de som kom fra et skilt hjem med høy konflikt, (Amato, Loomis og Booth, 1995; Amato, 2001; og Jekielek, 1998, Morrison og Coiro, 1999). Det kan altså være en fordel for fremtidig velvære hos barna at foreldrene skiller seg i de tilfellene de ikke klarer å unngå store konflikter.

En slik mulighet ble undersøkt da Amato (2003) gjorde en analyse basert på data fra en longitudinell studie som startet i 1980. Foreldre og barn ble intervjuet flere ganger frem til 1997. Resultatet som er illustrert i figur 7, viser psykologisk velvære målt i 1997 da de 671 barna var blitt gjennomsnittlig 27 år.

Figur 7 Psykologiske velvære hos voksne barn som en funksjon av foreldrenes krangelatferd blant gifte og skilte (fra Amato, 2003).

Note: $p < .01$

Av disse hadde 147 opplevd at foreldrene ble skilt i perioden målingene varte. Resultatet ga således indikasjoner på langtidsvirkningen av foreldrenes konflikt og skilsmisse.

Krangleatferd ble definert både ut fra foreldrenes frekvens på krangling, men også tilfredshet i deres forhold generelt. For foreldrene som var skilt underveis, ble det tatt hensyn til krangleatferd før de skilte seg. Ratingen av krangleatferd var som følger: *veldig lavt*, innenfor 2 standardavvik under gjennomsnitt, *lavt* var innenfor 1 standardavvik under snitt, *høyt og veldig høyt* er henholdsvis innenfor 1 og 2 standardavvik over gjennomsnittet. Verdien på velvære til de voksne skilsmissebarna var en totalskår laget på basis av 4 hovedledd: Rosenbergs selvfølelse skala, 9 ledds undersøkelse av tilfredshet over livet, Langers skala på psykiatriske symptomer og et enkeltspørsmål om lykkefølelse generelt.

Resultatet ga grunnlag for å hevde at et *lavt* konfliktnivå mellom foreldrene mens gift, betyr en nedgang i velvære hvis de velger skilsmisse, og at et *høyt* konfliktnivå mellom foreldrene mens gift, gir bedre velvære for barna hvis det ender med skilsmisse. Resultatet tydet videre på at de som kom fra et hjem med lave konflikter fikk størst nedgang i velvære etter skilsmisse. Forskere har spekulert i om dette kan komme av at barna opplever lettelse når et konfliktfylt ekteskap tar slutt. De som ikke har opplevd uoverensstemmelser derimot, kan ha mindre grunn til å forstå, samt vanskelig for å tolke bruddet som en nødvendighet. De kan dermed få vanskeligheter med å se fordeler av skilsmissen. En illustrasjon av denne interaksjonen i figur 8, (se også Amato og Keith, 1991a, Jekielek, 1998, Buehler med flere, 1998).

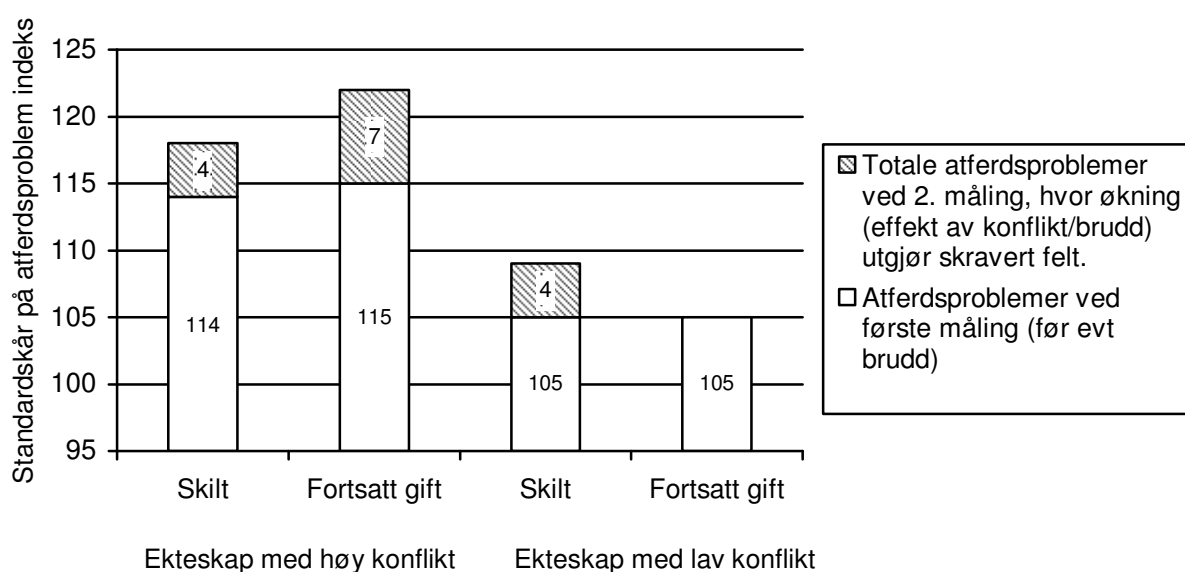
Figur 8.

Illustrasjon av mulig interaksjon mellom konfliktnivå og ekteskapsstatus

	Lavt og skjult konfliktnivå	Høyt og åpent konfliktnivå
Skilsmisse	Negativ innvirkning på velvære	Positiv innvirkning på velvære
Intakt familie	Positiv innvirkning på velvære	Negativ innvirkning på velvære

Studien over undersøkte psykologisk velvære. Kan dette tolkes slik at barn vil få en økning i enhver velværefaktor hvis foreldrene med høye og synlig konflikter skiller seg? Hvis dette skulle forstås slik, vil også atferdsproblemer forventes å gå ned etter en skilsmisse mellom foreldre med høye konflikter? Svaret er *kanskje ikke*, om en tolker ut fra Morrison og Coiro (1999) sin studie. De undersøkte sammenhengen mellom konfliktnivå, ekteskapsstatus og graden av atferdsproblemer. Det ble brukt data fra en populasjonsstudie som basis. De målte andelen atferdsproblemer hos 727 barn i alderen 4-9 år i 1988, som da alle hadde gifte foreldre. Samtidig registrerte de frekvens og alvorlighet av konflikt mellom deres foreldre. Etter seks år, i 1994, ble de samme målinger gjentatt, samt innhentet opplysninger om hvem som var skilt i mellomtiden. Forskerne ønsket å vite hvorvidt effekten av skilsmissen ga forskjellig utslag på størrelsen av atferdsproblemer når de kom fra et hjem med høyt versus lavt konfliktnivå. De fant en like stor risiko for økning i atferdsproblemer etter skilsmisse *uavhengig* om det var høyt eller lavt konfliktnivå mellom foreldrene mens de var gift (se figur 9). Figuren illustrerer total skår av atferdsproblemer i 1994. Skåre består av startnivå på problematferd i 1988 (hvitt felt), med tillegg av predikert andel økning ut fra interaksjonseffekter av ekteskapsstatus og konfliktnivå i 1994 (skravert felt).

Figur 9 Barnas skår på atferdsproblem indeks som en funksjon av interaksjon mellom ekteskapskonflikt og skilsmisse, justert for nivåer av tidligere atferdsproblemer og familiebakgrunnsvariabler (fra Morrison og Coiro 1999).

Hva kan forklare at de ikke fant en positiv effekt i form av nedgang i atferdsproblemer hos barna som kom fra skilte høykonflikthjem? Kanskje siden dette omfattet barn med en gjennomsnittsalder på 6 år da studien startet, kan de ha vært ekstra sårbar for skilsmisse. Barna ville kanskje vist en annen utvikling om de hadde vært eldre. (Pagani med flere, 1997, og Peretti med flere, 1993). Morrison og Coiro mente videre at de kunne ha funnet nedgang i problematferd om de hadde gjort målinger av de samme barna lengre tid etter samlivsbruddet, da fordi fordelene av å flytte fra et høykonflikthjem kan tenkes å komme på lang sikt (Jekielek, 1998). Bedringen kan vente på seg fordi konflikter fortsetter etter skilsmissen for kortere eller lengre tid.. De fleste foreldre har et minket konfliktnivå to til tre år etter skilsmissen, mens 8-15 prosent av foreldre fortsetter med konflikter på høyt nivå, (Kelly, 2003, side 249). Utagerende atferd kan også forklares ut fra at de har lært denne atferden, et prinsipp som diskuteres nedenfor. Morrison og Coiros funn var likevel i samsvar med Amato (2003), at å bli i et ekteskap med høye konflikter gir større risiko for en nedgang i velvære enn skilsmisse utgjør.

De ovennevnte studier tydet på at det kan være en fordel for barna at foreldre velger å skille seg ved høyt konfliktnivå. Dette innebærer likevel ikke nødvendigvis at barna går inn i en problemfri tilværelse. En slik fordel kan tenkes å innebære at de slipper å risikere ytterligere problemer, samt at det kan gi bedre sjanser for å utvikle seg i positiv retning. Siden funn har vist at mange par utøver konflikter i flere år før skilsmissen, samt at konfliktene ofte også fortsetter etter skilsmissen (Amato og Booth, 1996), er det forsøkt å forklare *hvordan* konfliktene kan påvirke barna. Emery (1982, som referert i Jekielek, 1998) foreslo 4 hovedprosesser som bidrar til at barn får problemer som en følge av ekteskapelige konflikter, disse diskuteres hver for seg nedenfor:

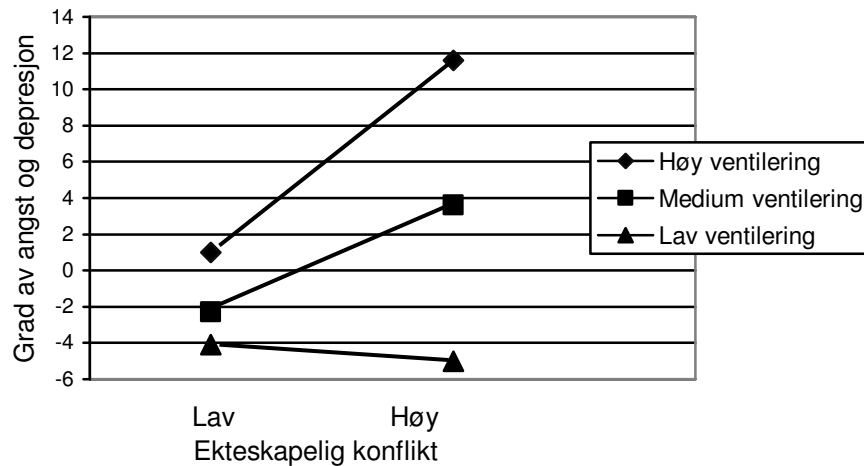
1. *Imitering av foreldres atferd*, det vil si at barna tar til seg foreldrenes ineffektive måter å løse uenigheter på, da ved å modellere aggresjon eller tilbaketrekning i kommunikasjon når de kommuniserer med andre.
2. Når foreldre er i en konflikt vil det øke sjansen for at *foreldrene praktiserer inkonsistent og hard disiplin* som igjen fører til atferdsproblemer hos barna.
3. Foreldrenes konflikt fører til *dårligere relasjoner* mellom foreldre og barn.
4. Foreldrenes konflikt opptrer som en *generell trussel/stressor* i barnets miljø som igjen kan generere utrygghet i barnet.

Imitering av foreldres atferd

Denne faktoren har sitt utspring i "Social Learning Theory" som hevder at individer lærer atferd gjennom å imitere eller modellere andres atferd, (Bandura, 1978). I følge teorien innebærer dette at barna tar etter foreldrenes måte å løse uenigheter på. Med andre ord hvis foreldrene er aggressive og fiendtlig i sin væremåte i konfliktsituasjoner, vil etter hvert også barna gjøre det samme. Det hevdes at slik atferd kan generaliseres seg til flere arenaer enn hjemme, for eksempel blant venner og på skolearena. Slik kan foreldrenes atferd indirekte blant annet føre til at barna risikerer å bli upopulære i vennekretsen og de kan få disiplinære og faglige problemer på skolen. Dette kan igjen gi dårlig selvfølelse og i verste fall føre til depresjoner og angst samt atferdsproblemer (se blant andre Cummings, Iannotti og Zahn-Waxler, 1985).

I en nyere publikasjon hevder også Shelton og Harold (2007) at konflikt mellom foreldre kan bidra til å forme barnas måte å mestre vanskelige situasjoner. De undersøkte barn på to tidspunkt med et års mellomrom. Barna var mellom 12 og 14 år. I denne perioden ble det registrert deres atferdsmønster, emosjonelle tilstand, samt foreldrenes konfliktnivå. Det ble kontrollert for barnas tidligere nivåer av tilpasningsproblemer. Funnene ga grunn til å anta at utagerende atferd ga en positiv effekt i øyeblikket, ved å bidra til en dempende effekt når barna følte seg frustrert. Forskerne kalte dette å "ventilere" ut følelsene. Denne atferden så imidlertid ut til å manifestere seg på sikt, og kunne føre til at barna risikerte nedsatt velvære. De fant blant annet en interaksjonseffekt mellom foreldres konflikt, barnas medium, pluss høye aggressive ventilerings og deres selvfølelse ($\beta=.07$; $p<0.5$), samt angst og depresjon ($\beta 0.09$; $p<.05$). Det ble ikke funnet samme effekt av lav ventilerings, som heller kanskje fungerte som stressdempende uten å manifestere seg i emosjonelle problemer. Lignende funn er gjort av Amato og Booth (2001) og Jekielek, (1998). Eksempel på interaksjonen i forhold til angst og depresjon er presentert i figur 10.

Figur 10 Ventilering av negative følelsers regulerende virkning på forholdet mellom ekteskapeleg konflikt og barns angst og depresjon (fra Shelton og Harold, 2007).

Det bør legges til at slik modellering kan gi virkninger også på lang sikt for barn med foreldre i konflikt. Amato og Booth (2001) fant at skilsmissebarn har større risiko for egen skilsmisse når voksen, sammenlignet med de som kommer fra intakte hjem. Konfliktnivået til deres foreldre kan ha formet deres atferdsmønster, og dette igjen kan ha bidratt til at de ikke mestrer egne nære relasjoner som voksen. I studien fant de ikke en sammenheng mellom foreldrenes skilsmisse i seg selv og voksne skilsmissebarns problemer i egne forhold. Derimot var det en positiv sammenheng mellom foreldrenes konfliktnivå og problemer i barnas egne ekteskap når voksen. Atferdsmønstre som de fant ble overført til neste generasjon var blant andre sjalusi, sinneutbrudd, kritisk væremåte og taushet mellom partene.

Utagerende atferd hos barn fra konfliktfylte hjem kan også komme av en indirekte effekt av konfliktene. For eksempel fant El-Sheikh (2007) at store konflikter mellom foreldre kan føre til søvnevansker og tretthet hos barn, som igjen kan gi problemer på skolen.

Konfliktens innvirkning på foreldres harde og inkonsistente disiplin

En indirekte effekt av foreldrenes konflikter har vist seg å kunne være at foreldrene blir emosjonelt påvirket av krangling og ufred, noe som igjen kan virke inn på måten de opptrer på overfor barna sine. Høye konflikter samt mindre tilfredshet i ekteskapet generelt ser ut til å kunne bidra til inadekvat disiplin, affektive responser og aggresjon mot barna (Krishnakumar og Buehler, 2000 og

Fauber, Forehand, McCombs og Wierson, 1990). Det ser altså ut til at foreldrenes konflikt "lekker" over til måten de oppdrar barna på. Krishnakumar med kollega (2000) meta-analyse viste at foreldrenes negativitet kom til uttrykk i kritiske verbale utsagn, fysisk avstraffelse samt kjefting og trusler. Meta-analysen summerte også opp studier som hadde funnet at foreldrenes "fiendskap" overfor hverandre kunne føre til manglende kontroll og inkonsistent og ustrukturert oppmerksomhet rundt barnas aktiviteter. Inkonsistens kunne være et resultat av at foreldrene kommuniserte dårlig med hverandre omkring oppdragelsen, og at barna da fikk forskjellige grenser hos foreldrene. Det var også rapportert studier hvor foreldrenes konflikt kunne føre til manglende støtte og aksept overfor barna da foreldrene ikke hadde kapasitet. Deres meta-analyse, ga en vektet effektstørrelse på $d = -.62$ mellom foreldrenes konflikt og foreldrenes atferd, nærmere bestemt at høy konflikt var assosiert med dårlige foreldrestil.

Dårligere relasjoner mellom foreldre og barn

Når foreldrene krangler, kan barna føle seg "fanget" mellom dem. De kan føle seg ukomfortabel med å måtte velge side i konflikter. Amato og Afifi (2006) fant at de kan også komme i lojalitetskonflikter, noe som kan føre til at de enten velger side, eller kanskje til og med velger å kutte relasjonen til begge. Deres funn tilsa at barn som kom fra lavkonflikthjem ikke hadde denne lojalitetskonflikten, uansett om foreldrene fortsatt var gift eller ikke. Derimot tydet resultatene på at de som hadde *gifte* foreldre med høye konflikter var verst stilt, da fordi de ikke kunne komme unna en slik lojalitetskonflikt.

Hvorfor kommer barna i lojalitetskonflikt? Amato og kollega refererer til "Balance Theory" som hevder at det å ha et godt forhold til begge parter i en konflikt gir ubalanse. Ved forsøk på å holde en god relasjon til begge parter kan barna føle seg både lojale og illojale både til mor og far på samme tid, noe som kan medføre kognitiv dissonans. En løsning er å alliere seg med den ene av partene. Amato og Booth (1997) fant at denne løsningen var spesielt fremtredende hos barn fra hjem med høy konflikt. Ahrons (2007) sine resultater tyder på at et slikt valg kan medføre at barnet (også når det blir voksent) mister kontakt og støtte fra den andre forelder, noe som kan bidra til dårlig samvittighet og emosjonelle problemer. Denne konklusjonen trakk han på basis av voksne skilsmissebarns beskrivelser av at når de opprettholdt kontakt med begge foreldre som var i konflikt, har de fortsatt

lojalitetsproblemer. Andre følte seg oppsplittet fordi de måtte holde relasjonene til sine foreldre separat fra hverandre. Ahrons (2006) fant også signifikante tegn på at voksne barns relasjoner til far var bedre om det også var en god kvalitet på relasjonen *mellom* foreldre etter skilsmissen. Amato og Sobolewski (2001) avdekket en sterk sammenheng mellom foreldrenes konfliktatferd og kvalitetene på relasjoner mellom barn og foreldre. En dårlig relasjon kunne øke risiko for lavere selvfølelse og psykologisk velvære, samt generell ulykkelighet. Disse funn tilsier at ved et høyt konfliktnivå er det risiko for at relasjoner mellom foreldre og barn kan ta skade, også om foreldrene ikke skiller seg.

Konflikt som generell trussel/stressor i barnets miljø

Davies og Cummings (1994), har fremsatt en teori kalt ”emosjonell trygghets teori” (Emotional Security Theory, EST). Denne hevder at barn vurderer konflikt ut fra hvilken påvirkning den har på deres følelse av trygghet innen familien, og på hvordan den pågående konflikten kan karakteriseres. Konfliktene faller inn i to kategorier; destruktive versus konstruktive konflikter. *Destruktive* konflikter er mer angrep/forsvars-krangler hvor det ikke blir rettet fokus på problemløsning. Slike konflikter kan utløse følelse av usikkerhet og kan motivere til å gjøre inngrep i konflikten for å prøve stoppe den, for eksempel ved hjelp av upassende oppførsel. De mente videre at barn som eksponeres mye for slike konflikter kan ha nytte av en slik reaksjon på kort sikt, men kan på lang sikt utvikle seg til å bli utrygge barn. Noe som forøvrig er konsistent med ventileringsprinsippet til Shelton og kollega (2007). De kan blant annet tilegne seg atferdsformer som kommer til uttrykk i andre utrygge situasjoner, som for eksempel i skolesammenheng. Over tid vil de kunne mangle evnen til å regulere sin atferd. *Konstruktive* konflikter oppfattes annerledes av barna, da de beskrives som problemløsende. Selve konflikten består ikke av utskjelling og usaklige argumenter, men har derimot et målsettende fokus og foreldrene stopper kranglingen når de har kommet til en løsning.

Jenkins og Buccioni (2000) fant at barn var i stand til å skjønne forskjell på typer konflikter, men en slik forståelse kunne være avhengig av alder og kognitiv modenhet hos barna. Femåringen forstod minst, syvåringene noe mer, mens niåringene var i stand til å tolke roller og innholdet i konflikten best. En niåring er muligens bedre i stand til å tolke en konflikt som enten destruktiv eller konstruktiv i forhold til

et yngre barn. Alder kan således kanskje bidra i hvilken grad et barn føler utrygghet i henhold til Emotional Security Theory.

Hvis en oppsummerer de funn som er presentert her, ser det ut til at konflikt er en faktor som kan forklare både atferdsmessige, sosiale og emosjonelle problemer både på lang og kort sikt for skilsmissebarn. Booth og Amato (2001) har ment at konflikt er en av de stressorer som best kan forklare nedsatt velvære hos barna. Å komme vekk fra konflikt har vist å ha en positiv effekt i forhold til å leve med fortsatt gifte foreldre som krangler. Men noen fortsetter dessverre å krangle også etter bruddet, slik at denne effekten er kanskje ikke like realistisk for alle. Forskning på konflikt er således ikke bare aktuell i forhold til skilsmissebarn, men overfor alle barn som lever med foreldre som har høye konfliktnivåer seg i mellom. Konflikt kan også være en faktor som indirekte eller direkte virker inn på de andre risikofaktorene, for eksempel forårsake nedgang i foreldrenes evne til å utøve en positiv foreldrestil, at en forelder utestenges fra barna, og at barnet får dårligere relasjoner til en eller begge av foreldrene.

Det er for det meste fremlagt teori og forskning i forhold til konfliktens rolle på barna, men en kan ikke se bort i fra at også barna har innvirkning på konflikt. For eksempel er det påvist at barn med atferdsforstyrrelser kan skape uro i et hjem som i utgangspunktet ikke innebærer foreldrekonflikter. Den ekstra byrden et slikt barn kan innebære kan således føre til utmattelser, som igjen fører til konflikter mellom foreldrene (Lahey med flere, 1988). Årsaksforhold behøver altså ikke bare gå i én retning.

Et spørsmål som ofte stilles er hvorvidt man skal holde sammen for ungenes del. Det vil kanskje ikke være fordelaktig for de barna som lever med store konflikter rundt seg. I slike tilfeller bør foreldrene gå inn for å tilegne seg andre mer rasjonelle måter å løse sine problemer på. Er de motivert til å få en bedre relasjon, kan rådgiving være et alternativ. Noe rådgiving blir gitt gjennom obligatorisk megling når par skal skilles. Forskning har vist at megling kan være positivt for å øke barnas velvære, men denne effekten viste seg ikke nødvendigvis å komme av meglingen i seg selv, derimot som et mulig resultat av redusert konfliktnivå mellom foreldre (Walton, Oliver og Griffin, 1998).

Økonomiske begrensninger

Når det bare en voksenperson i husholdningen er det sannsynlighet for at inntektsnivået går ned. De som framhever denne faktoren mener at ved å kontrollere for inntektsnivå, vil en kunne eliminere noe av den effekten skilsmissen bidrar til på velværet hos barn og voksen. Det er variasjon i de resultatene som er fremkommet med hensyn til om dårligere økonomi kan forklare nedgang i velvære. Som enkeltstående variabel har den fått liten støtte, (Amato, 1993; Amato og Keith, 1991b; Breivik og Olweus, 2006 og Moxnes, 2003).

Majoriteten av forskning på barn og skilsmisse pågår i USA hvor det sammenlignet med Norge blant annet ikke er gratis å gå på høyskoler og universitet, det er dyrere å bruke helsevesen, og sosiale støtteordninger er ikke så omfattende (Breivik og Olweus, 2006 og Størksen med flere, 2006). De konklusjoner som kommer fra amerikansk forskning med hensyn til økonomiske problemer lar seg derfor ikke nødvendigvis generalisere til norske forhold. Norske aleneforeldre har tilgang til støtteordninger som barnetrygd, overgangsstønad, støtte til barnetilsyn, skattefordeler med mer, sammenlignet med amerikanske. Hvis det viser seg at norske barn har samme problemer som amerikanske burde ikke økonomiske tilstander være en forklaringsmodell. Breivik og Olweus (2006) undersøkte nettopp dette, og til sin overraskelse fant de at norske barn hadde både samme type og samme grad av problemer som amerikanske barn. De mente at dette tydet på at faktoren nedgang i økonomi (på samfunnsnivå), hadde en redusert til evne til å forklare nedsatt velvære etter skilsmisse. Økonomi har særlig vært antatt som årsak til nedgang i skoleprestasjoner, men siden også norske barn også har skåret lavt her, mente Breivik og kollega at denne sammenhengen vanskelig lot seg forklare av nedsatt økonomi.

Et annet argument som til dels kan svekke denne hypotesen, er at det ikke ser ut til at barna får økning i velvære når aleneforelderen finner en ny partner og dermed får oppgang i økonomien sin igjen. Det kan imidlertid være andre variabler som virker inn i en slik situasjon, for eksempel kan det være vanskelig for noen barn å måtte tilpasse seg et eller flere nye familiemedlemmer (Hetherington med flere, 1998).

Når årsaksforhold er uklare, kan det være interessant å spørre målgruppen selv. Ved kvalitative surveys brukes ofte utdypende samtaler for å få frem følelser og

reaksjoner som kanskje ikke lar seg illustrere i spørreskjemaer. Moxnes (2003) brukte slike metoder i sin undersøkelse. Målet var å få fatt på barnas oppfatninger av mindre økonomiske ressurser etter skilsmisse. Disse ble fremstilt i en rapport etter samtaler med 52 barn i alderen 8 til 18 år. De fleste av barna oppga at husholdningens inntekt var lav, at den var blitt verre etter skilsmissen, men at det ikke hadde gitt direkte konsekvenser for dem. Ingen av de spurte barna rapporterte at de måtte slutte med aktiviteter grunnet mangel på penger. De fortalte imidlertid at de fikk mindre lommepenger, og noen hadde fått flere oppgaver hjemme. De tok ansvar og følte ikke dette som vanskelig, men hadde derimot solidaritet til familiens situasjon. Flere av de eldste barna hadde egne jobber, og gjennom dette lærte de å ta ansvar, noe de var stolte av. Forskeren fant noen barn som hadde problemer grunnet nedsatt økonomi, men da en mer indirekte effekt. Disse barna fortalte at de kunne oppleve krangler om penger hjemme, både mellom barn og foreldre, men også mellom foreldrene. For disse barna var konflikten det største problemet, ikke nødvendigvis pengemangel i seg selv.

Noen studier finner andre sammenhenger mellom dårlig økonomi og barnas velvære. McMunn, Nazroo, Marmot, Boreham og Goodman (2001) fant at mødrenes lavere utdanningsnivå og økonomi å kunne gi en risiko for atferds- og emosjonelle problemer hos barna. De fant ikke denne risikoen i samme grad hos de som mottok økonomiske støtteordninger. Resultatet viste seg i en engelsk populasjon, men også i USA har man til dels funnet at dårlig økonomi kan bidra til barnas dårligere velvære (Amato og Keith, 1991b). Et lignende resultat kom de norske forskerne Lau med flere (2002) til. Deres undersøkelse tilsa at en av grunnene til at aleneforeldre hadde større risiko for psykologiske problemer, var nedsatt økonomi. Dette kan igjen ha påvirket deres evne til å klare foreldrerollen. Dårlig økonomi kan slikt sett ha en indirekte påvirkning på barnas velvære.

Hva med økonomi hos den partneren som flytter ut? En nylig utført studie (Fischer, 2007) skilte mellom fars (samværsforelder) og mors (daglig omsorgsforelder) inntekt, da både før og etter skilsmissen. Han fant at jo høyere inntekt far hadde før skilsmissen, jo større effekt hadde selve skilsmissen på barnas velvære, mens jo høyere inntekt hos mor før skilsmissen, jo mindre effekt av selve skilsmissen. Tilsvarende satte en lav inntekt hos far ned effekten av skilsmissen, mens en lav inntekt hos mor bidro til høyere effekt av skilsmissen. Dette funnet tilsier at den relative nedgangen i inntekt er avgjørende for barns velvære, og at det

derfor ikke er nok å ta hensyn til inntekt etter skilsmisse når denne faktorens innvirkning skal utforskes. Han fant også at en relativ nedgang i økonomiske ressurser tilsa virkninger på barnas grad av fullført utdanning når fylte 15 og 30 år. Økonomi hadde også effekt på hvilke boforhold barna hadde. Resultatet indikerte ingen forskjeller på jenter og gutter. Studien var basert på data fra to populasjonsstudier i Nederland og som omfattet 3274 personer mellom 15 og 30 år. Fischer mente at dette funnet skulle tilsi at om begge parter hadde lav økonomi før skilsmissen, ville skilsmissen ha *mindre* effekt enn om den som ikke har daglig omsorg hadde god økonomi før bruddet. Denne refleksjonen tilsier at det er viktig å ta hensyn til relativ og opplevd nedgang i økonomi etter skilsmisse, og ikke bare se på inntekt i kroner og øre når det skal beregnes sammenheng mellom velvære og inntektsnivå.

Når nedgang i økonomi undersøkes som prediktor i korrelasjonelle studier kan det synes viktig å ta hensyn til inntekt også før skilsmissen for å avspeile sammenhenger mellom skilsmisse og barnas velvære. Hanson, McLanahan og Thomson (1998) fant at blant de som skiller seg, er det en overrepresentasjon av par med dårlig økonomi, og denne kunne til og med indirekte ha bidratt til skilsmissen. En annen forklaring kan være sammenhenger i holdninger til skilsmisse i forhold til utdannings- og inntektsnivå. Martin og Parashars (2006) studie viste at de med lav utdanning og lavere inntekt hadde lettere for å velge skilsmisse enn de med høy utdanning og bedre inntekt. De to sistnevnte studier kan altså tyde på en selvselektering av personer med lav økonomi og lav utdanning til gruppen av skilte.

Ut i fra de funn som er presentert her, kan det ikke fastslås en sikker sammenheng mellom nedgang i økonomi og barnas velvære. Noen forskere har funnet slike sammenhenger, men disse har til dels vært indirekte i form av innvirkninger på foreldrenes evne til å ivareta deres barn, og kan således også være relevant i forhold til andre risikofaktorer. Breivik og Olweus (2006) funn med hensyn til Norge versus USA, synes heller ikke å støtte opp under økonomi som egen direkte faktor. Den kan også se ut til at det er usikkerhet hvorvidt skilsmissen har ført til nedgang i økonomi, da det er argumentert at par med dårlig økonomi i utgangspunktet kan være selvselektert inn i skilsmissegruppen. Derimot fant Fischer at skilsmisse som forklaringsvariabel i denne sammenhengen kunne være avhengig av relativ nedgang i inntekt.

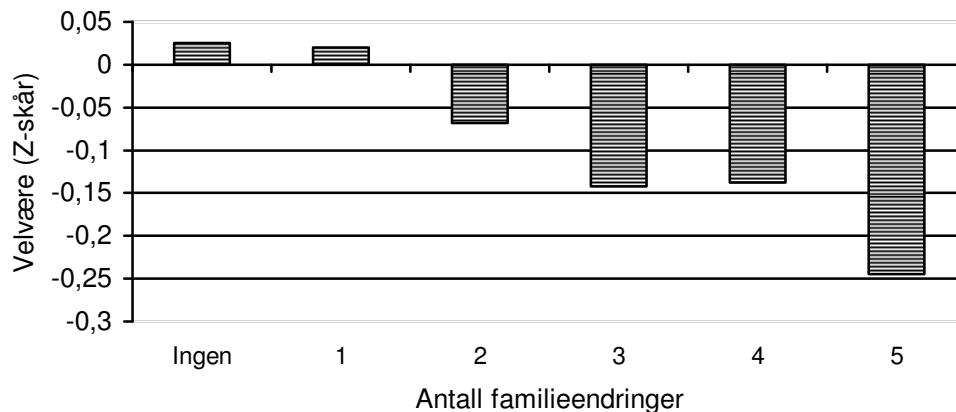
Andre stressende skilsmisserelaterte hendelser

Amato (1993) beskriver også andre stressende hendelser, og at disse til en viss grad inkorporerer elementer fra de førstnevnte fire. I kjølvannet av skilsmissen kan det også komme andre endringer som kan oppleves stressende for barn og voksne. For eksempel nevnes flytting som også kan innebære brutte vennerelasjoner og skolebytte (Moxnes, 2003 og Kelly og Lamb, 2003), redusert kontakt med slektninger, spesielt på farssiden (Ahrons, 2006) og tilpasning til steforeldre og stesøsken (Hetherington, 2003). I verste fall kan også foreldrenes nye forhold gi konfliktfylte hverdager og ennå flere skilsmisser.

Disse stressorene kan også handle om fremtidige effekter av skilsmissen, for eksempel at barna får problemer i sine egne forhold når de når voksen alder, og når de selv får barn kan de risikere å oppnå mindre støtte fra sine foreldre, kanskje fordi relasjonen til en eller begge av disse er dårlig eller brutt. Alle disse forhold kan med andre ord ses som en ”oppsamlingspost”, sammensatt av flere skilsmisserelaterte hendelser som kan gi risiko for nedsatt velvære, både på kort og lang sikt. Det lar seg vanskelig gjøre å trekke en ensrettet konklusjon om alle disse forholdenes relevans for å forklare effekter av skilsmissen, men det viser at andre hendelser også er relevant i forhold til skilsmissebarnas velvære.

En hypotese er at jo flere stressorer et barn utsettes for, jo større risiko for nedsatt velvære. Et eksempel på at dette var Forehand med fleres (1998) studie som ble referert i starten på avsnittet om stressorerers innvirkning. Et lignende prinsipp ble undersøkt av Amato (2003) som tok hensyn til hendelser etter skilsmissen. Han undersøkte effekten av antallet på både mor og fars nye ekteskap samt eventuelle nye skilsmisser. Amato ville vite om det innebar en risiko for nedgang i psykologisk velvære om summen på antall nye forhold + brudd til begge foreldrene økte. Data ble hentet fra samme studie til Amato (2003) som tidligere ble referert i avsnittet om høyt konfliktnivå. Hans kontrollgruppe var personer som hadde foreldre som fortsatt var gift. Resultatet er presentert i figur 11.

Figur 11 Barns psykologiske velvære i forhold til antall familieendringer (antall skilsmisser og nye ekteskap.) Fra Amato (2003)

Resultatet tydet på at det var liten forskjell mellom gruppen med intakt familie og de som hadde opplevd bare *en* skilsmisse. Når antall familieendringer økte, falt psykologisk velvære drastisk, ($p < .05$). Dette ble tolket som at skilsmissen i seg selv sannsynligvis ikke bidro til nedsatt velvære, men derimot de belastende hendelser som et økende antall endringer førte med seg. Slike endringer kan eksempelvis være at barn må tilpasse seg stefedre og stemødre, de må finne sin rolle blant stesøsken, de må kanskje tilpasse seg en ny skole og ta farvel med gamle venner samt finne seg nye kamerater. Amato (2003) mente dette illustrerte at det ikke behøver være nok å se på selve skilsmissen som årsak til nedsatt velvære, men derimot også de endringer som følger med på kjøpet. I denne sammenhengen nevnes at også barn med gifte foreldre opplever miljøskifter, slik at en kan ikke utelukke at disse barna har lignende utfordringer som skilsmissebarn.

Oppsummering og konklusjon

Generelt er det ganske klart at en skilsmisse innebærer forandringer i et barns liv, forandringer som kan gi konsekvenser på kort og lang sikt, og disse kan være både på godt og vondt. Innledningsvis ble det sitert Wallerstein og kollega (2004) som antydte at skilsmissen i seg selv gir problemer for et barn. De empiriske funn som er presentert i denne oppgaven tyder på noe annet. De fleste skilsmissebarn ser ut til å fungere godt på sikt, mens rundt en fjerdedel risikerer langsiktige problemer, da ofte forårsaket av forhold før, under eller etter skilsmissen. Hetherington (2003) mener at det er *mangfoldigheten* i skilsmissebarnas evner til

tilpasning som er interessant, og argumenterer for nødvendigheten i å forske mer på hva som forårsaker denne variasjonen. For å avdekke hvilke problemer skilsmissebarn risikerer, ses det som nyttig å ta utgangspunkt i faktorer assosiert med skilsmissen, da for å få et mer nyansert inntrykk av risiko for nedsatt velvære hos barn. En slik avklaring kan gi retning til hva man bør bekymre seg for, og hvor man kan sette inn ekstra tiltak for å forebygge problemer.

Fem faktorer har vært gjenstand for diskusjonen i denne oppgaven. Blant disse viste spesielt faktoren høyt konfliktnivå mellom foreldre en god evne til å forklare risiko for sosiale, atferdsmessige og emosjonelle problemer samt dårlige skoleprestasjoner. Skilsmisse kunne være en fordel for barn med høyt konfliktnivå mellom foreldrene. Faktoren kunne innvirke på kvaliteten i relasjonene mellom barn og foreldre, samt på kvaliteten av barnets egne relasjoner til en partner i voksenalder. Høyt konfliktnivå kan gi følelse av utrygghet i barnet, som igjen kan føre til dårlig selvfølelse, angst og depresjon. Utagerende atferd kan være et resultat av at barnet har ”adoptert” foreldrenes atferdsmønster. Høyt konfliktnivå så også ut til å kunne innvirke indirekte på flere av de andre faktorene, for eksempel på deres evne til å gi emosjonell støtte til barnet og være en varm og autoritativ forelder, noe som kan gi utslag på blant annet skoleprestasjoner. Denne faktoren er imidlertid også aktuell for barn med gifte foreldre.

Faktoren nedgang i støtte og kontroll fra foreldre hadde en viss forklaringseffekt, og da kanskje i størst grad i forhold til kortsiktige problemer siden foreldrene trenger tid til å omstille seg til ny livssituasjon etter skilsmissen. For de foreldrene som får mer permanente problemer med å utfylle foreldrerollen, vil denne faktoren kunne gi et viktig bidrag til å forstå hvordan barnas mer langsiktige psykologiske og atferdsmessige problemer kan være forårsaket av foreldrestil.

Et brudd mellom foreldre innebærer gjerne at barnet får mindre kontakt med den ene forelderen, spesielt far. Forskning har gitt varierende støtte til denne faktoren avhengig av hva forskerne har hatt fokus på. Variasjon i funn kan kanskje delvis forklares ut fra at noen også har undersøkt innvirkninger av kvalitet på samvær, noe som ser ut til å gi effekter utover det frekvens kan forklare. Resultater tyder på at fravær av den ene forelderen i hverdagen kan sette ned velværet på flere områder som eksempelvis å kunne føre til depresjoner og dårligere skoleprestasjoner.

Faktoren nedsatt økonomi har fått varierende støtte, og det kan være at kulturelle aspekter innvirker på dens effekt. Forskning tyder imidlertid på at økonomi kan en indirekte innvirkning på de andre faktorene. Dårlig økonomi kan forårsake eller forsterke depresjon hos foreldrene, som igjen kan redusere deres evne til å gi barna støtte og kontroll. Nedsatt økonomi kan også bidra til konflikter mellom foreldrene som igjen kan redusere barnas velvære.

Andre stressrelaterte faktorer er en oppsamlingspost av andre mulige omstendigheter som er relatert til skilsmissen, for eksempel flytting og tilpasning til stefamilie. Slike omstendigheter kan bli stressmomenter for barnet. Denne faktoren tilsier også at jo flere stressorer et barn utsettes for, desto større risiko for nedsatt velvære.

Disse fem faktorene gir et verdifullt bidrag ved å spesifisere de utfordringer skilsmissebarn utsettes for. Den ene påstanden; *”Det finnes faktorer som er assosiert med skilsmissen som kan forklare risiko for negative konsekvenser hos skilsmissebarn i større grad enn skilsmissen i seg selv kan gjøre,”* synes således å ha sin relevans. Det bør legges til at barnets grad av risiko for nedsatt velvære også er regulert av beskyttende faktorer som ikke har vært gjenstand for diskusjon her.

Den andre av de to påstandene; *”Selve skilsmissen kan forklare den økte risikoen for negative konsekvenser hos et barn som opplever foreldrenes brudd”*, får mindre støtte, da den blir noe unyansert og kan vanskelig forklare variasjonen i fungering blant skilsmissebarn. Som enkeltfaktor vil den imidlertid kunne predikere at foreldre og barn venter en omstillingsprosess som kan bli belastende, altså fungere som en ”start knapp” til konsekvenser som kan komme.

De funn som er presentert her tilsier at en kliniker som skal bistå et skilsmissebarn bør undersøke situasjonelle, familiære og individuelle faktorer før det tas stilling til hvilke tiltak som er nødvendig for den enkelte. Kanskje spesielt er det viktig for klinikerens å undersøke konfliktnivå mellom foreldre. Hvis konfliktnivået kan senkes, kan det sannsynligvis gi god effekt på barnet også i de tilfellene foreldrene ikke skiller seg. For foreldre kan det være viktig å være oppmerksom på de risikoene deres barn kan være utsatt for. Slik kunnskap kan forhåpentlig gi mor og far bedre forståelse for deres barns emosjonelle og atferdsmessige reaksjoner, men også gi motivasjon til å ta initiativ for å redusere barnets risiko.

Referanser

- Ahrons, C.R. (2006). Family Ties After Divorce: Long Term Implications for Children. *Family Process*, Vol. 46. No 1. 53-65
- Amato, P.R. (1993) Childrens Adjustment to Divorce: Theories, Hypotheses, and Empirical Support. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 55, No. 1, pp 23-38
- Amato, P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, Nov. 62, 1269-1287
- Amato, P.R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, Vol. 15, No 3, 355-370
- Amato, P.R. (2003). Reconciling Divergent Perspective: Judith Wallerstein, Quantitative Family Research, and Children of Divorce. *Family Relations*, Oct 2003, 52, 4; Academic Research Library, Pg 332
- Amato, P.R. og Afifi, T.D. (2006). Feeling caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 68, 222-235
- Amato, P.R. og Booth, A. (1997). *A generation at risk: Growing up in an era of family upheaval*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Amato, P.R. og Booth, A. (2001). The Legacy of Parents' Marital Discord: Consequences for Children's Marital Quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 81, No 4, 627-638
- Amato, P.R. og Gillbreth, J.G. (1999). Nonresident Fathers and Children's Well-Being: A Meta-Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 557-573
- Amato, P.R. og Keith, B. (1991a). Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 1991, Vol. 110, No. 1 26-46
- Amato, P.R. og Keith, B. (1991b). Parental Divorce and Adult Well-Being: A Meta-Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 53, No. 1, (Feb. 1991), 43-58

- Amato, P.R. og Rezac, S.J. (1994) Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behaviour. *Journal of Family Issues*, Vol. 15. No. 2. pp 191-207
- Amato, P.R. og Sobolewski, J.M. (2001) The Effects of Divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being. *American Sociological Review*. Vol. 66. No. 6, pp 900-921
- Amato, P.R., Loomis, L.S. og Booth, A. (1995). Parental Divorce, Marital Conflict and Offspring Well-Being in Early Adulthood. *Social Forces*, 73, 895-916
- Bandura, A. (1978). Social Learning Theory of Aggression. *Journal of Communication* 28 (3), 12–29.
- Bausermann, R. (2002). Child Adjustment in Joint-Custody Versus Sole-Custody Arrangements: A Meta-Analytic review. *Journal of Family Psychology*. Vol. 16. No. 1, 91-102
- Block, J.H., Block, J. og Gjerde, P. F. (1986). The Personality of Children Prior to Divorce: A prospective Study. *Child Development*, Vol. 57, No. 4, (Aug. 1986), pp 827-840
- Booth, A. og Amato, P.R. (2001). Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-Being. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 63, No. 1. (Feb. 2001), pp 197-212.
- Breivik, K. og Olweus, D. (2006). Children of Divorce in a Scandinavian welfare state: Are they less affected than US children? *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 61-74
- Buehler, C., Krishnakumar, A., Stone, G., Anthony, C., Pemberton, S., Gerard, J. og Barber, B.K. (1998). Interparental Conflict Styles and Youth Problem Behaviours: A Two-Sample Replication Study. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 60, No. 1.(February 1998), pp. 119-132
- Caspi, A., Elder, G.H. og Bem, D.J. (1987). Moving Against the World: Life-Course Patterns of Explosive Children. *Developmental Psychology*, Vol. 23, No, 2, 308-313
- Cherlin. A.J., Chase-Lansdale, P.L., McRae, C. (1998). Effects of Parental Divorce on Mental Health Throughout the Life Course. *American Sociological Review*, 1998, Vol. 63. 239-249

- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences*. 2. utg. Hillsdale, NJ: Laurence Earlbaum Associates.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital and the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, Vol. 94, 95-120
- Coltrane, S. og Adams, M. (2003). The Social Construction of the Divorce "Problem" Morality, Child Victims and the Politics of Gender. *Family Relations*: Oct 2003, 52, 4; Academic Research Library
- Cummings, E.M., Iannotti, R.J. og Zahn-Waxler, C. (1985). Influence of conflict between adults on the emotions and aggression of young children. *Developmental Psychology*, 21, 495-507
- Davies, P.T. og Cummings E.M. (1994). Marital Conflict and child Adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116, 387-411
- Dunn, J. (2004). Annotation: Children's relationship with their non-resident fathers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45:4, pp 659-671
- El-Sheikh, M., Buckhaldt, J.A., Cummings, E.M. og Keller, P. (2007). Sleep Disruption and Emotional Insecurity are Pathways of Risk for Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48
- Fauber, R., Forehand, R., McCombs T. A. og Wierson, M. (1990). A Mediation Model of the Impact of Marital Conflict on Adolescent Adjustment in Intact and Divorced Families: The Role of Disrupted Parenting. *Child Development*, Vol. 61, No. 4. (Aug., 1990), pp. 1112-1123.
- Feinberg, M. E., Kan, M.L. og Hetherington E.M. (2007). The Longitudinal Influence of Coparenting Conflict on Parental Negativity and Adolescent Maladjustment. *Journal of Marriage and Family*, 69, (August 2007): 687-702
- Fischer, T. (2007). Parental Divorce and Children's Socio-economic Success: Conditional Effects of Parental Resources Prior to Divorce, and Gender of the child. *Sociology*, Vol. 41 (3), 475-495
- Forehand, R., Biggar, H. og Kotchick B. A. (1998). Cumulative Risk Across Family Stressors: Short- and Long Term Effects for Adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, Apr. 1998, 26, 2: Academic Research Library, Pg 119

- Furstenberg, F.F. og Nord, C.W. (1987). Parenting apart: Patterns of childbearing after marital disruption. *Journal of Marriage and the Family*, 47. 893-904
- Gordon, R. (2004). The Doom and Gloom of Divorce Research, Comment on Wallerstein and Lewis (2004). *Psychoanalytic Psychology*, 2005, Vol. 22, No 3, 450-451
- Hanson, T.L., McLanahan, S.S. og Thomson, E. (1998). Windows on Divorce: Before and after. *Social Science Research*, 27, 329-349, Article no S0980625
- Hetherington, E. M. (1979). Divorce A Child's Perspective. *American Psychologists*, Oct. 1979, 851
- Hetherington, E. M. (2003). Social support and the adjustment of children in divorced and remarried families. *Childhood - a Global Journal of Child research* 10 (2), May 2003, 217-236
- Hetherington, E. M., Bridges, M., og Insabella, G. M. (1998). What Matters? What Does Not? Five perspectives on the Association Between Marital Transitions and Children's Adjustment. *American Psychologist*, Vol. 53, No 2, 167-184
- Hetherington, E.M. og Stanley-Hagan, M. (1999). The Adjustment of Children with Divorced Parents: A Risk and Resiliency Perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 40, No. 1, pp. 129-140
- Hetherington, E.M., Cox, M., og Cox, R. (1982). *Effects of divorce on parents and children*. I Lamb, M. (Editor), *Non-traditional families: Parenting and child development* (pp 233-288) Hillsdale, N.J. Lawrence Erlbaum
- Houseknecht, S.K. og Hango, D.W. (2006). The Impact of Marital Conflict and Disruption on Children's Health. *Youth and Society* 2006; 38; 58
- Jaffee, S.R., Moffit, T.E., Caspi, A. og Taylor, A. (2001). Life With (or Without) Father: The Benefits of Living With Two Biological Parents Depend on the Father's Antisocial Behaviour. *Child Development*, Jan./Feb 2003, Vol. 74, No. 1, pp 109-126
- Jekielek, S.M. (1998). Parental Conflict, Marital Disruption and Children's Emotional Well-Being. *Social Forces*, Mars 1998, 76, 3, Academic Research Library, pg 905

- Jenkins, J.M. og Buccioni J.M. (2000). Children's Understanding of Marital Conflict and the Marital Relationship, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 41, 161-168
- Kelly, J. B. (2000). Children's Adjustment in Conflicted Marriages and Divorce: A Decade Review of research. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, Volume 39(8), August 2000, 963-973
- Kelly, J. B. (2003). Changing perspectives on children's adjustment following divorce. *Childhood - a Global Journal of Child research* 10 (2), May 2003, 237-254
- Kelly, J.B. og Emery, R.E. (2003). Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. *Family Relations*, Vol. 52., No. 4
- Kelly, J.B., og Lamb, M.E. (2003). Developmental Issues in the Resolution of Relocation Cases Involving Young Children: When, Whether and how? *Journal of Family Psychology*, 17, 193-205
- King, V. (2006). The Antecedents and Consequences of Adolescents' Relationships With Stepfather and Nonresident Fathers. *Journal of Marriage and Family*, 68, (Nov. 2006): 910-918
- Krishnakumar, A. og Buehler, C. (2000). Interparental Conflict and Parenting Behaviors. A Meta-Analytic Review. *Family Relations*, Jan, 2000, 49, 1 Academic Research Library pg 25
- Lahey, B.B., Hartdagen, S.E., Frick, P.J. McBurnett, K., Connor, R. og Hynd, G.W. (1988). Conduct Disorder: Parsing the Confounded Relation to Parental Divorce and Antisocial Personality, *Journal of Abnormal Psychology*, Vol. 97, No. 3 334-337
- Lau, B., Moum, T., Sørensen, T., og Tambs, K. (2002). Siviltstand og mental helse. *Norsk Epidemiologi* 2002; 12 (3): 281-290 281
- Leon, K. (2003). Risk and Protective Factors in Young Children's Adjustment to Parental Divorce: A Review of the Research. *Family Relations*, Vol. 52, No. 3, Academic Research Library, pg 258
- Maccoby, E.E., Buchanan, C.M., Mnookin, R.H. og Dornbusch, S.M. (1993). Postdivorce Roles of Mothers and Fathers in the Lives of their Children. *Journal of Family Psychology*, 7, 24-38

- Martin, S.P. og Parashar, S. (2006). Women's Changing Attitudes Toward Divorce, 1974-2002: Evidence for an Educational Crossover. *Journal of Marriage and Family*, 68, (February 2006): 29-40
- McMunn, A.M., Nazroo, J.Y., Marmot, M.G., Boreham, R. og Goodman, R. (2001). Children's emotional and behaviour well-being and the family environment: findings from the Health Survey for England. *Social Science and Medicine*, 53, 423-440
- Morrison, D.R. og Coiro, M.J. (1999). Parental Conflict and Marital Disruption: Do Children Benefit When High-Conflict Marriages Are Dissolved? *Journal of Marriage and the Family*, 61, (Aug. 1999): 626-637
- Moxnes, K. (2003). Risk Factors in Divorce: Perceptions by the Children Involved. *Childhood* 2003;10;131
- Nævdal, F. og Thuen, F. (2004). Residence arrangements and well-being: A study of Norwegian adolescents. *Scandinavian Journal of Psychology*, 2004, 45, 363-371
- Pagani, L., Boulerice, B., Tremblay, E.E. og Vitaro, F. (1997). Behavioural Development in Children of Divorce and Remarriage. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 38. No. 7, pp 769-781
- Peretti, P.O. og Di Vittorio, A. (1993). Effect of Loss of Father Through Divorce on Personality of the Preschool child. *Social Behaviour and Personality*, 21, 1, 33-38
- Rose, A.J., Carlson, W. og Waller, E.M. (2007). Prospective Association of Co-Rumination With Friendship and Emotional Adjustment: Considering the Socioemotional Trade-Offs of Co-Rumination. *Developmental Psychology*, Vol. 43, No. 4, pp 1019-1031
- Shelton, K.H. og Harold, G.T. (2007). Marital Conflict and Children's Adjustment: The Mediating and Moderating Role of Children's Coping Strategies. *Social Development*, 16 (3) 497-512
- Spruijt, E., DeGoede, M. og Vandervalk, I. (2001). The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Education and Counseling*, 45, 285-294
- Statistisk Sentralbyrå, (2007). Tilgjengelig på www.ssb.no (lastet ned 27.08.2007)

- Stewart, S.D. (2003). Nonresident Parenting and Adolescent Adjustment: The Quality of Nonresident Father-Child Interaction. *Journal of Family Issues*, 24
- Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T.L. og Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 2006, 47, 75-84
- Størksen, I., Røysamb, E., Moum, T, og Tambs, K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: a longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of Adolescence*, 28, 725-739
- Strohschein, L. (2007). Challenging the Presumption of Diminished Capacity to Parent: Does Divorce Really Change Parenting Practices? *Family Relations*, 56 (Oct. 2007) 358-368
- Umberson, D. og Williams C.L. (1993). Divorced fathers: Paternal role strain and psychological distress. *Journal of Family Issues*, 14, 378-400
- Videon, T.M. (2005). Parent-Child Relations and Children's Psychological Well-Being: Do Dads Matter? *Journal of Family Issues*, 26;55
- Walker, J. (2003). Radiating Messages: An International Perspective. *Family Relations*, Oct 2003, 52, 4, Academic Research Library Pg 406
- Wallerstein, J.S. og Lewis, J.M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce. Report of a 25-Year Study. *Psychoanalytic Psychology*, Vol. 21, No. 3, 353-370
- Walton, L., Oliver, C. og Griffin, C. (1999). Divorce mediation: The impact of mediation on the psychological well-being of children and parents. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 9 (1) 35-46
- Wolchik, S., Fenaughty, A. og Braver, S. (1996). Residential and Nonresidential Parents' Perspectives on Visitation Problems. *Family Relations*, 45, 230-237